

KS. JAN ZWIĄZEK

ROZWÓJ TERYTORIALNY DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ (1925—1951)

1. UWAGI WSTĘPNE

Jednym z ważnych czynników wpływających na całokształt życia religijnego w diecezji jest właściwa jej organizacja terytorialna. Z wpływem lat wraz ze zmieniającymi się zewnętrznymi warunkami działalności duszpasterskiej, takimi jak wzrost liczby mieszkańców, powstawanie nowych miast czy też nowych dzielnic w istniejących dawniej miastach oraz zanikanie wsi powstaje konieczność przeprowadzenia reorganizacji dawnych jednostek administracji terytorialnej w diecezji. Tymczasem przeprowadzone zmiany terytorialne zarówno na pograniczu z sąsiednimi diecezjami jak i w granicach tej samej diecezji częstokroć uchodzą uwadze lub też niezbyt dokładnie i całościowo bywają przedstawione nawet przez autorów zajmujących się dziejami poszczególnych diecezji¹. Z okazji jubileuszu 50-lecia istnienia diecezji częstochowskiej wydaje się słuszną rzeczą zwrócenie uwagi na to zagadnienie najpierw w okresie działalności w tej diecezji pierwszego biskupa częstochowskiego dra Teodora Kubiny.

Diecezja częstochowska, erygowana przez papieża Piusa XI bullą *Vixtum Poloniae unitas* z dnia 28 października 1925 r., w czasie sprawowania w niej rządów przez biskupa Kubinę w okresie 25 lat, była

¹ Doniosłość tego rodzaju pracy badawczej podkreśla m. in. — J. Natanson-Leski, *Rozwój terytorialny Polski do roku 1572*, Warszawa 1964 s. 5.

udoskonalona pod względem administracyjno-terytorialnym. Zmodyfikowana sieć parafialna i dekanalna na tym terenie w pierwszych latach po zakończeniu I wojny światowej przez biskupa włocławskiego Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego i biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego² po utworzeniu diecezji częstochowskiej wymagała dalszej reorganizacji³. Nadto na pograniczu z sąsiednimi diecezjami zaistniały okoliczności, które wpłynęły na decyzję o zmianie dotychczasowej przynależności jurysdykcyjnej niewielkich skrawków terytorium położonych przy linii granicznej pomiędzy diecezjami. Na tym miejscu należy zaznaczyć, że w omawianym okresie 25 lat dziejów diecezji częstochowskiej nie przeprowadzono żadnych zmian terytorialnych na pograniczu diecezji z sąsiednimi diecezjami na sposób stały w oparciu o przepisy prawa kanonicznego, jako że tego rodzaju zmiany granic diecezji leżą w kompetencji Stolicy Apostolskiej. Jednakże w tym okresie zaistniało kilka wypadków delegowania władzy kościelnej przez biskupów sąsiednich diecezji ordynariuszowi diecezji częstochowskiej lub też biskup częstochowski przekazywał jurysdykcję nad skrawkami diecezji częstochowskiej biskupom sąsiednich diecezji. Ten rodzaj działalności administracyjnej stanowi jedynie niewielką część w dziedzinie administracyjno-terytorialnego udoskonalania diecezji. Znacznie bogatsza była działalność biskupa Kubiny na tym odcinku jego działalności w granicach diecezji częstochowskiej, w których sieć parafialna i dekanalna została znacznie rozbudowana i zmodernizowana. Nadto powstał dotychczas nieznan na tych terenach podział diecezji na komisariaty⁴.

Kształtujący się administracyjny podział diecezji częstochowskiej był uzależniony od różnych warunków zewnętrznych np. od liczby kapłanów w diecezji, liczby wiernych, stanu sieci komunikacyjnej czy też od warunków zaistniałych w czasie okupacji hitlerowskiej. W niniejszym artykule starano się także zwrócić uwagę na wyżej wymienione okoliczności towarzyszące reorganizacji podziału administracyjnego diecezji.

Nie można powiedzieć wszakże, że w dotychczasowych opracowaniach poświęconych dziejom diecezji częstochowskiej nie zajmowano się

² 1910—1935. Dwudziestopięciolecie rządów J. E. Ks. Biskupa Augustyna Łosińskiego w diecezji kieleckiej, Kielce 1935 s. 10—11; Zarys dziejów diecezji kieleckiej. W: Synodus dioecesis Kiełcensis 1927, Kielce 1927 s. 9; (W. Patykiewicz ks.), Diecezja częstochowska. W: Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej 1968, Częstochowa 1968 s. 16.

³ Szczególnie sprzyjające warunki do organizowania nowych parafii istniały w diecezji częstochowskiej dopiero w l. 1957—1960 za rządów biskupa Zdzisława Golińskiego. W tym czasie biskup Goliński erygował 51 parafii.

⁴ Użyteczność pracy badawczej nad przeszłością terytorialną dla pracy duszpasterskiej w diecezji podkreśla m. in. — J. Majka ks., Socjologia parafii, Lublin 1971 s. 59.

sprawami administracyjno-terytorialnymi. Zwracał uwagę na to zagadnienie pierwszy historyk diecezji częstochowskiej ks. dr Walenty Patykiewicz⁵ oraz autor niniejszego artykułu⁶. Mimo tych, w kilku wypadkach nawet dosyć szczegółowych opracowań dziejów diecezji, nie zwrócono dotychczas uwagi na zagadnienie delegowania władzy kościelnej na pograniczu diecezji częstochowskiej z sąsiednimi diecezjami oraz na problem zmian terytorialnych pomiędzy parafiami, a także na zewnętrzne warunki powodujące zmiany administracyjno-terytorialne w diecezji. Wyżej wymienione zagadnienia nie zostały także uwzględnione w opracowaniu dziejów diecezji częstochowskiej z okazji jubileuszu 50-lecia jej istnienia⁷.

Niżej przedstawiony rozwój terytorialny diecezji częstochowskiej został ujęty według jednostek administracji kościelnej występujących w tej diecezji, a mianowicie najpierw zostały omówione zmiany terytorialne na pograniczu z sąsiednimi diecezjami, następnie przesunięcia linii granicznych pomiędzy poszczególnymi parafiami, a wreszcie organizacja nowych parafii i podobnych im placówek duszpasterskich, dekanatów i komisariatów.

W ciągu 25 lat działalności biskupa Teodora Kubiny w diecezji częstochowskiej dwukrotnie ukazywała się mapa tej diecezji. Na początku lat trzydziestych naszego stulecia ks. Zygmunt Sędzimir wydał poraz pierwszy mapę diecezji⁸. Analogiczna mapa diecezji częstochowskiej ukazała się w 1951 r., przygotowana z racji 25-lecia działalności w diecezji pierwszego biskupa częstochowskiego, opracowana przez ks. prof. dra Stanisława Grzybka⁹. Zarówno pierwsza jak i druga mapa diecezji uwzględniały podział diecezji na dekanaty i parafie we właściwym dla siebie czasie. Ich wartość przy wszelkich opracowaniach o charakterze administracyjno-terytorialnym jest duża.

⁵ W. Patykiewicz ks., *Chronologia parafii diecezji częstochowskiej*. „Częst. Wiad. Diec.” R. 40: 1966 s. 63—73.

⁶ J. Związek ks., *Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej w latach 1925—1963*. „Częst. Studia Teol.” T. 1: 1973 s. 235—259; Tenże, *Rozwój sieci dekanalnej w diecezji częstochowskiej w latach 1925—1970*. „Częst. Wiad. Diec.” R. 46: 1972 s. 125—205, R. 47: 1973 s. 133—192, 255—263.

⁷ Nie uwzględniono tego zagadnienia nawet w zbiorowej pracy poświęconej dziejom diecezji częstochowskiej z racji jubileuszu 50 lat jej istnienia. — „Częstochowskie Studia Teologiczne. 50 lat diecezji częstochowskiej 1925—1975” T. 2: 1974.

⁸ Mapa diecezji częstochowskiej (skala 1:200 000). Opr. ks. Zygmunt Sędzimir. — Mapa diecezjalna. „Wiad. Diec.” R. 6: 1931 s. 64.

⁹ Mapa diecezji częstochowskiej (skala 1:200 000). Opr. Częst. Seminarium Duchowne (ks. prof. dr Stanisław Grzybek).

2. GRANICE I PODZIAŁ DIECEZJI W ŚWIETLE BULLI „VIXDUM POLONIAE UNITAS”¹⁰

Diecezja częstochowska została utworzona na mocy wyżej wymienionej bulli papieskiej i konkordatu zawartego pomiędzy rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Stolicą Apostolską w dniu 10 lutego 1925 r. W skład diecezji częstochowskiej zostały włączone części dawnych diecezji kieleckiej i wrocławskiej. Północna część nowopowstałej diecezji częstochowskiej przed wydaniem bulli erekcyjnej należała do diecezji wrocławskiej, a południowa jej część znajdowała się w diecezji kieleckiej. Dawna granica dzieląca diecezje kielecką i wrocławską na tym odcinku biegła południowymi granicami parafii Żuraw, Mstów, Poczesna, Starcza i Konopiska, należącymi przed powstaniem diecezji częstochowskiej do diecezji wrocławskiej. Tereny przejęte z diecezji wrocławskiej z wyjątkiem Częstochowy i Radomska stanowiły region typowo rolniczy, zaś południowa część diecezji częstochowskiej przejęta z diecezji kieleckiej zwłaszcza należąca do Zagłębia Dąbrowskiego posiadała już wówczas profil typowo przemysłowy¹¹.

Granice wschodnią i południowo-zachodnią nowej diecezji stanowiły naturalne linie graniczne w większości swoich długości wyznaczone rzekami Pilicą i Białą Przemszą od strony wschodniej oraz rzekami Brynicą, Liswartą i Prosną od strony południowo-zachodniej. Natomiast granicę od strony północnej stanowiła sztuczna linia graniczna w kształcie bardzo pofalowanym od parafii Kraszewice od zachodu w kierunku wschodnim do parafii Lubień. Powierzchnia diecezji w tak zakresłonych granicach wynosiła 8524 km² (według obliczeń podanych na wyżej wspomnianych mapach diecezji)¹².

Od początku swego istnienia diecezja częstochowska graniczyła z 8 sąsiednimi diecezjami. Od strony wschodniej linia graniczna przebiegała rzeką Pilicą z diecezjami sandomierską na odcinku liczącym ok. 43 km. Dalej granica również biegła rzeką Pilicą prawie aż do jej źródeł, a sąsiednią na tym odcinku była diecezja kielecka. Granica z diecezją kielecką kończyła się na wysokości parafii Granica (Maczki) i wynosiła ok. 114 km. W dalszym biegu z północy na południe rozpoczynała się

¹⁰ Tekst bulli pap. Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 X 1925 r. został wydrukowany w *Acta Apostolicae Saedis* T. XVII: 1925 s. 521–528; „*Wiad Diec.*” R. 1: 1926 s. 1–2.

¹¹ S. Bareła bp, *Kościół na przelomie epok. Złoty jubileusz diecezji częstochowskiej*. „*Tygodnik Powszechny*”. R. XXIX: 1975 nr 18(1371) s. 1–2; J. Związek ks., *Powstanie diecezji częstochowskiej*. „*Częst. Studia Teol.*” T. 2: 1974 s. 34.

¹² Do „*Annuario Pontificio*” od kilku lat przedostał się błąd drukarski w tym względzie. Terytorium diecezji wynosi bowiem 8524 km² a nie 8254 km². Ostatnio pomyłkę tę już sprostowano.

granica z archidiecezją krakowską. Linia graniczna biegła tutaj rzeką Białą Przemszą i wynosiła ok. 15 km. Parafia św. Jana Chrzciciela w Sosnowcu (dawniej Niwka) była najbardziej wysunięta w kierunku południowym placówką duszpasterską w diecezji częstochowskiej.

W miejscu zakończenia linii granicznej z archidiecezją krakowską rozpoczynała się linia graniczna z diecezją śląską czyli katowicką. W początkowym swoim odcinku biegła rzeką Białą Przemszą, a od ujścia do niej rzeki Brynicy biegiem tej ostatniej rzeki aż do jej źródeł w okolicach Sączowa. Dalej granicę stanowiła sztuczna linia od miejscowości Zendek aż do miejscowości Łębki. Jedyne końcowy odcinek graniczny na długości ok. 5 km przebiegał rzeką Liswartą. Całość linii granicznej z diecezją katowicką wynosiła ok. 87 km.

W okresie od 1925 r. do 1945 r. na odcinku ok. 74 km diecezja częstochowska graniczyła z diecezją wrocławską. Początkowo granica diecezji (a zarazem granica państwowa pomiędzy Polską a Niemcami) biegła rzeką Liswartą do miejscowości Podłęże, a dalej ok. 10 km aż do miejscowości Pieńki istniała sztuczna granica, natomiast dalszy ciąg linii granicznej z diecezją wrocławską stanowiła rzeka Proсна aż do miejscowości Gola.

Na wysokości parafii Chróscin (od miejscowości Gola) rozpoczynała się granica z archidiecezją poznańską i dochodziła do granicy z diecezją wrocławską na wysokości parafii Kraszewice. Długość tego odcinka granicznego liczyła ok. 42 km.

Trzeci a zarazem ostatni odcinek graniczny diecezji częstochowskiej (terytorium diecezji posiada kształt zbliżony do trójkąta) przebiega jej północnymi rubieżami oddzielając ją od diecezji wrocławskiej i łódzkiej. Od parafii Kraszewice z zachodniego krańca diecezji linia podziału biegła z diecezją wrocławską w kierunku wschodnim aż do punktu styczności z granicą diecezji łódzkiej na wysokości parafii Szynkielów. Długość tego odcinka granicznego równa się ok. 65 km. Najdłuższą linię graniczną posiada diecezja częstochowska z diecezją łódzką. Rozpoczynała się ona na wysokości parafii Szynkielów i biegła pod zmieniającym się często kątem nachylenia aż do parafii Lubień — punktu styczności z granicą z diecezją sandomierską. Ten odcinek graniczny wynosił ok. 120 km¹³.

Wyznaczone bullą *Vixdum Poloniae unitas* granice diecezji częstochowskiej w ogromnej większości należycie rozwiązywały zagadnienie przynależności diecezjalnej miejscowości położonych przy linii granicznej. Z upływem jednak lat, kiedy w rejonie nadgranicznym powstawały

¹³ Opis granic diecezji częstochowskiej sporządzono na podstawie „Mapy diecezji częstochowskiej z 1951 r.”. Dokładniejszy opis granic został podany w artykule — J. Związek ks., dz. cyt. s. 15—18.

nowe placówki duszpasterskie, ta sytuacja ulegała zmianie i wówczas miały miejsce wypadki delegowania jurysdykcji kościelnej w tych miejscowościach biskupom sąsiednich diecezji albo też biskupi sąsiednich diecezji delegowali władzę kościelną biskupowi Teodorowi Kubinie¹⁴.

Z diecezji wrocławskiej czyli kaliskiej nowa diecezja częstochowska otrzymała na mocy bulli erekcyjnej 11 dekanatów — bolesławiecki, brzeźnicki, częstochowski, gidelski, gorzkowicki, kłobucki, mstowski, praszowski, radomszczański (radomskowski), wieluński i wieruszowski. Bulla *Vixdum Poloniae unitas* odłączyła jedynie parafię Koniecpol w dekanacie gidelskim z diecezji wrocławskiej i przydzieliła ją do diecezji kieleckiej, ale w zamian za to diecezja częstochowska otrzymała parafię Grzymalina Wola z dekanatu bełchatowskiego, włączonego do diecezji łódzkiej¹⁵. Terytorium przejęte z diecezji wrocławskiej leżało w granicach dawnej Ziemi Wieluńskiej, okręgu częstochowskiego oraz w okolicach Radomska. Zaznaczyć tu należy, że sieć parafialna i dekanalna na tym terenie była już zorganizowana w czasach średniowiecznych, a o najstarszej parafii w tej okolicy — Rudzie k. Wielunia pisane wzmianki pochodzą z początku XII wieku¹⁶. W ciągu kilku natomiast następnych stuleci rzadko jedynie zdarzały się wypadki erygowania tutaj nowych parafii. Dopiero na początku XX stulecia biskup wrocławski Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki zorganizował na tym terenie kilkanaście nowych parafii. W przeszłości obszary przejęte z diecezji wrocławskiej pod względem administracji kościelnej należały do archidiecezji gnieźnieńskiej (Ziemia Wieluńska i okolice Radomska)¹⁷ oraz do diecezji krakowskiej (okręg częstochowski)¹⁸, który po rozbiorach Polski przez krótki okres czasu należał do diecezji wrocławskiej, tworząc w tej diecezji archiprezbiterat częstochowski¹⁹. Na mocy bulli papieża Piusa VII „Ex

¹⁴ Codex Iuris Canonici, Romae 1926 s. 64 (can. 248 § 2), s. 69 (can. 255).

¹⁵ Z. Czosnykowski ks., K. Gabryel ks., Zarys dziejów diecezji łódzkiej. W: Diecezja łódzka. Struktura terytorialno-administracyjna i duchowieństwo, Łódź 1973 s. 136.

¹⁶ Galla Kroniká. W: Pomniki Dziejowe Polski. Wyd. A. Bielowski, Warszawa 1960 T. I s. 449; R. Rosin, Słownik historyczno-geograficzny Ziemi Wieluńskiej w średniowieczu, Warszawa 1963 s. 144—146; W. Przygodzki ks., Z przeszłości Wielunia. Przyczynek do historii diecezji częstochowskiej, Częstochowa 1929; W. Patykiewicz ks., Z przeszłości Ziemi Rudzkiej. „Częst. Wiad. Diec.” R. 35: 1961 s. 117—128; W. Szczygielski, Dzieje Ziemi Wieluńskiej, Łódź 1969 s. 13—14.

¹⁷ J. Łaski, Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej. Wyd. ks. J. Łukowski, Gniezno 1881 T. II s. 92—235; Wizytacje dóbr arcybiskupa gnieźnieńskiego i kapituły gnieźnieńskiej z XVI w. Wyd. B. Ulanowski, Kraków 1920 s. 366—399.

¹⁸ J. Długosz, Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis, Cracoviae 1864 T. II s. 187—223.

¹⁹ B. Kumor ks., Brewe papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej. „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”. T. 16: 1968 s. 311—312; W. Urban bp. Zarys dziejów diecezji wrocławskiej, Wrocław 1962 s. 11—12; J. Wąsicki, Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793—1806, Wrocław 1957 s. 65.

imposita nobis" z dnia 30 czerwca 1818 r. całość tych ziem została włączona do diecezji wrocławskiej²⁰.

Natomiast z diecezji kieleckiej zostały włączone do diecezji częstochowskiej 4 dekanaty — będziński, sączowski, zawierciański (zawiercki) i zarecki, w których łącznie znajdowało się 48 parafii²¹. Również w tej części były parafie sięgające swymi początkami z pewnością pierwszej połowy XIII w., a niektóre nawet prawdopodobnie pochodziły z XII wieku²². W przeszłości pod względem administracji kościelnej te tereny należały do diecezji krakowskiej, a jedynie na początku XIX stulecia, kiedy rząd pruski włączył je do Nowego Śląska w zaborze pruskim, zostały także włączone do diecezji wrocławskiej²³. Po krótkim okresie przynależności do diecezji wrocławskiej (do 1818 r.) ponownie powróciły do diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim, a później do diecezji kieleckiej (także w okresie pierwszego jej ustanowienia)²⁴. I w tej części diecezji, podobnie jak w części przejętej z diecezji wrocławskiej, na podkreślenie zasługuje fakt, że intensywny wzrost liczby parafii i dekanatów nastąpił tutaj także dopiero na początku XX wieku, szczególnie w okresie, kiedy rządy w diecezji kieleckiej sprawowali ks. Franciszek Brudzyński oraz biskup kielecki Augustyn Łosiński²⁵.

W ten sposób diecezja częstochowska w początkowych latach swego istnienia liczyła 15 dekanatów i 174 parafie. Jednakże zarówno dekanaty jak i parafie były zróżnicowane tak co do wielkości zajmowanego terytorium jak i pod względem liczby wiernych do nich należących. Największym pod względem ilości parafii oraz liczby wiernych był dekanat będziński, który liczył wówczas 18 parafii i 188 139 wiernych, podczas gdy dekanat mstowski, najmniejszy pod względem posiadanych parafii, posiadał w swoich granicach zaledwie 6 placówek parafialnych o charakterze wiejskim²⁶. Pod względem wielkości zajmowanego terytorium kilka dekanatów było bardzo rozległych m. in. będziński, brzeź-

²⁰ B. Kumor ks., Granice metropolii i diecezji polskich. „ABMK” T. 20: 1970 s. 343—344.

²¹ J. Związek ks., Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej, s. 241 (przypis 18).

²² Miasta polskie w tysiącleciu, Wrocław 1965 T. I s. 467. W latach 1224—1225 powstały parafie Sączów i Siemonia. — J. Wolny ks., Panorama przeszłości kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej, geneza jej powstania i pierwotny model organizacyjny. „Częst. Wiad. Diec.” R. 49: 1975 s. 175—176.

²³ Delegatem biskupa wrocławskiego na Nowy Śląsk był ks. Marcin Siemiński, proboszcz w parafii Koziegłówek.

²⁴ Akta konsystorza generalnego diecezji krakowskiej dla poszczególnych parafii zawierają dokumenty dotyczące dziejów tych parafii w Królestwie Polskim. Znajdują się w Archiwum Diecezjalnym w Częstochowie. Np. Akta konsystorza generalnego części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim dotyczące się kościoła w Przybynowie. B. Kumor ks. dz. cyt. s. 321.

²⁵ Zarys dziejów diecezji kieleckiej, s. 9.

²⁶ Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Czesochoviensis pro anno Domini 1926, Czesochoviae 1926 s. 22—26, 36—38.

nicki, częstochowski, radomszczański, wieluński i zawierciański, które w najbliższej przyszłości wymagały odpowiedniej modernizacji. Tym bardziej, że praca dziekanów w tak rozległych dekanatach była bardzo utrudniona szczególnie z powodu bardzo złej sieci komunikacyjnej, podobnie zresztą i kapłani dekanalni w takich warunkach mieli nader utrudniony dojazd do urzędów dziekańskich, które nie zawsze były w centrum dekanatu, a także do parafii w dekanacie ²⁷.

Nie lepsza sytuacja istniała w diecezji częstochowskiej w okresie tuż po jej erygowaniu na odcinku parafii. Obok olbrzymich parafii liczących 20—30 tysięcy wiernych istniały także parafie nie posiadające nawet pełnej liczby jednego tysiąca wiernych ²⁸. Taka sytuacja w tej dziedzinie wymagała także koniecznych zmian. Biskup Kubina miał świadomość tych potrzeb, jednakże sytuacja początkowa w diecezji nie pozwoliła mu zmienić istniejącego stanu ²⁹.

Poraz drugi zjawisko konieczności przeprowadzenia zmian w organizacji terytorialnej w diecezji z dużym natężeniem wystąpiło po zakończeniu II wojny światowej. W pierwszym rządzie w nowych warunkach należało wznowić sieć parafialną i dekanalną w części diecezji częstochowskiej włączonej w okresie okupacji hitlerowskiej do Kraju Warty, zlikwidowaną przez władze okupacyjne na tym terenie. Równocześnie biskup Kubina zdecydował się także przeprowadzić reorganizację sieci dekanalnej na pozostałym terenie diecezji częstochowskiej, a na przeszkodzie reorganizacji sieci parafialnej stał jedynie bardzo poważny brak kapłanów, których liczba została znacznie zmniejszona w czasie okupacji hitlerowskiej ³⁰.

3. ZEWNETRZNE WARUNKI REORGANIZACJI ADMINISTRACYJNO-TERYTORIALNEJ W DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

Tworzenie nowych placówek duszpasterskich było uzależnione od wielu zewnętrznych okoliczności. Przyczyną powstawania nowych parafii

²⁷ Pismo ks. Franciszka Zientary, dziekana zawierciańskiego do biskupa Teodora Kubiny w sprawie podziału dekanatu zawierciańskiego, Archiwum (podręczne) Kurii Diecezjalnej w Częstochowie (skrót: AKDCz) — dekanat zawierciański z dn. 25 listopada 1935 r.

²⁸ Największymi parafiami w tym czasie w diecezji były — św. Stanisława BM w Czeladzi i św. Rodziny w Częstochowie, a najmniejszymi parafie — Błędów, Ochędzyn i Radostów.

²⁹ W swoich poglądach co do wielkości parafii w diecezji opierał się biskup Kubina na wskazaniach ks. Swobody, profesora teologii pastoralnej w Uniwersytecie Wiedeńskim, zawartym w dziele „Praca duszpasterska w dużych miastach”. — Tworzenie nowych placówek duszpasterskich. „Wiad. Diec.” R. 11: 1936 s. 58.

³⁰ Jeszcze w 1947 r. biskup Kubina podkreślił, że brak kapłanów nie pozwalał mu obsadzić wszystkich placówek duszpasterskich. — Sprawozdanie z dorocznej konferencji XX. Konsultorów, Komisarzy Biskupich i dziekanów odbytej w dniach 22 i 23 kwietnia 1947 r. w Częstochowie. „Wiad. Diec.” R. 17: 1947 s. 43.

i podobnych im placówek duszpasterskich były zazwyczaj dalekie odległości do kościoła parafialnego z miejscowości zamieszkania wiernych oraz zbyt duża liczba wiernych w dotychczasowych parafiach. Były to najczęściej spotykane przyczyny powodujące powstawanie nowych placówek duszpasterskich. W takich warunkach wierni zwracali się do władzy diecezjalnej z prośbą o utworzenie na odpowiednim terytorium nowej parafii lub ekspozytury. U podstaw tego rodzaju petycji wiernych i ich duszpasterzy leżało pragnienie stworzenia tamtejszej ludności dogodniejszych warunków do wykonywania praktyk religijnych. Prośby takie w większości wypadków były załatwiane pozytywnie przez władzę diecezjalną.

Jednakże biskup Kubina widział także potrzebę tworzenia nowych parafii w tych miejscowościach, w których istniały ku temu odpowiednie warunki, a wierni nie zgłaszali inicjatyw organizowania na tym terenie nowych placówek duszpasterskich. U podstaw podejmowania tego rodzaju decyzji przez biskupa Kubinę leżało przekonanie, że duże pod względem terytorialnym i liczby wiernych parafie nie stanowiły właściwych warunków do prowadzenia pracy duszpasterskiej na odpowiednim poziomie. W takich parafiach duszpasterze nie mogli nawet znać wszystkich swoich wiernych, a zdarzały się także wypadki, że i wierni nie znali swoich duszpasterzy i nie wiedzieli do której parafii należeli. Jeszcze trudniej w takich warunkach było prowadzić różne organizacje katolickie, których w tym czasie w każdej parafii istniało przynajmniej kilka. W mniejszych parafiach takie trudności nie występowały³¹.

Na drodze do realizacji bogatego programu rozwoju terytorialnego diecezji częstochowskiej wystąpiły jednakże liczne trudności. Temu zagadnieniu poświęcił biskup Kubina wiele miejsca w „Liście pasterskim o parafiach i życiu parafialnym”, omawiającym całościowo problem organizowania nowych parafii w diecezji przez niego kierowanej.

Na przeszkodzie tworzenia nowych placówek duszpasterskich stały najpierw tradycje miejscowe. Przez wiele dziesiątków lat wierni przyzwyczaili się do macierzystego kościoła parafialnego i swojej parafii, szczególnie ze względu na fakt, iż na cmentarzach grzebalnych znajdowały się groby ich zmarłych krewnych. Zorganizowanie nowej placówki duszpasterskiej zrywało dawne więzi uczuciowe wiernych z macierzystą parafią. W takiej sytuacji biskup Kubina tłumaczył zainteresowanym wiernym, że takie więzi istniały przeważnie tylko u tych wiernych, którzy aktualnie przeżywali dokonywany się proces podziału macie-

³¹ T. Kubina bp, List pasterski o parafiach i życiu parafialnym. „Wiad. Diec.” R. 13: 1938 s. 42—43; Tenże, List pasterski o potrzebie dobrych kapłanów. „Wiad. Diec.” R. 14: 1939 s. 18—19.

rzystej parafii, a natomiast już ich dzieci takie same uczucia będą żywiły względem dopiero co erygowanych nowych placówek duszpasterskich. Zaś powiększenie liczby miejsc kultu religijnego było rzeczą tak doniosłą, że warto było dla tego celu zrezygnować z własnych upodobań w tej dziedzinie. Biskup Kubina zdawał sobie nadto sprawę z faktu, że brak zrozumienia dla organizowania nowych parafii mieli nie tylko wierni, ale byli także duszpasterze, którzy z niepokojem obserwowali podział dotychczas istniejących parafii na mniejsze placówki duszpasterskie. Ze strony duchownych obawę budziła niepewność, czy po odłączeniu części macierzystych parafii dawne parafie na skutek pomniejszenia będą mogły egzystować na odpowiednim poziomie. Ale i ten powód biskup Kubina uważał za niesłuszny, ponieważ w tym zakresie straty jakie ponosiły macierzyste parafie zazwyczaj były niewielkie, a nadto zrezygnowanie z części uposażenia przez duchownych na rzecz nowej placówki duszpasterskiej było rzeczą bardzo chwalebna³².

W latach kryzysu gospodarczego bardzo dużą trudnością w organizowaniu nowych placówek duszpasterskich stanowiły koszty materialne, konieczne do właściwego urządzenia nowych parafii czy ekspozytur. W diecezji częstochowskiej był to problem tym bardziej odczuwalny, że dużą częścią mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego stanowił proletariatski³³. Podobnie sytuacja przedstawiała się w Częstochowie. Dla tych ludzi codzienne sprawy bytowe stanowiły najważniejsze zagadnienie. Analogicznie przedstawiała się sytuacja materialna dużej części ludności wiejskiej, spośród której duży procent wyjeżdżał w poszukiwaniu pracy i zarobków przeważnie do Francji i Niemiec, ponieważ rozdrobnione gospodarstwa rolne w tych okolicach nie mogły zapewnić wyżywienia często licznym rodzinom chłopskim³⁴. W takiej sytuacji uzyskanie nawet niewielkich ofiar pieniężnych na cele związane z początkowym organizowaniem nowej placówki duszpasterskiej było rzeczą bardzo trudną, a w wielu wypadkach wprost niemożliwą³⁵. A wydatki pieniężne na budowę nowej świątyni parafialnej, zabudowań plebańskich oraz utrzymanie duszpasterzy i koniecznego personelu parafialnego były wysokie. Biskup Kubina znał sytuację materialną wiernych na terenie swojej diecezji. Zachęcając wiernych do składania ofiar materialnych na cele organizacyjne nowych parafii i ekspozytur wyraźnie jed-

³² T. Kubina bp, List pasterski o parafiach i życiu parafialnym, s. 43.

³³ J. Ziółkowski, Sosnowiec. Drogi i czynniki rozwoju miasta przemysłowego, Katowice 1960 s. 267—277; H. Rola, Ruch robotniczy w częstochowskim okręgu przemysłowym w latach 1918—1939 W: Dzieje Częstochowy, Katowice 1964 s. 181—199.

³⁴ W diecezji częstochowskiej istniało Stowarzyszenie Wychodźców Polskich pod Opieką Królowej Korony Polskiej w diecezji częstochowskiej” — Dekret erekcyjny Stowarzyszenia Wychodźców Polskich. „Wiad. Diec.” R. 6: 1931 s. 37—39.

nak zaznaczył, że były to w każdym wypadku wyłącznie ofiary dobrowolne oraz że w tym względzie nigdy nie będzie żadnego przymusu. Z tego też powodu biskup Kubina chciał, ażeby w nowoorganizowanych ośrodkach duszpasterskich było przynajmniej 2000 wiernych, ponieważ przy mniejszej liczbie parafian obciążenia materialne były zbyt duże i nie zapewniały ani właściwego urządzenia świątyni parafialnej i zabudowań plebańskich ani też nie gwarantowały należytego utrzymania miejscowemu duszpasterzowi. W wyjątkowych jednak warunkach zezwalał biskup Kubina na tworzenie placówek duszpasterskich, w których projektowana liczba wiernych liczyła mniej niż 2000 wiernych. W takich wypadkach miejscowi wierni musieli zobowiązać się, że zapewnią właściwe środki materialne zarówno na budowę koniecznych budynków sakralnych jak też na uposażenie duszpasterzowi. W tych wszakże miejscowościach, gdzie istniały ku temu odpowiednie warunki biskup Kubina zachęcał do składania ofiar pieniężnych na cele organizacyjne nowych placówek duszpasterskich, podkreślając zarazem, że ofiary składane na ten cel były wyrazem autentycznej postawy katolickiej³⁵.

Często na przeszkodzie w organizowaniu nowych parafii lub ekspozytur stawały antagonizmy pomiędzy miejscową ludnością zwłaszcza w środowiskach wiejskich. Zdarzały się bowiem wypadki, że pomiędzy sąsiednimi wioskami istniały długotrwałe nieporozumienia. W takich warunkach, według biskupa Kubiny, nowa placówka duszpasterska spełniała bardzo ważną rolę polegającą na zjednoczeniu rozbitej dotychczas ludności³⁶.

Największą jednakże przeszkodą w dziele tworzenia nowych placówek duszpasterskich, a także innych jednostek administracji kościelnej był dotkliwy brak kapłanów w początkowym okresie istnienia diecezji częstochowskiej. Zresztą zjawisko to wystąpiło dwukrotnie w omawianym okresie. Poraz pierwszy miało miejsce w najbliższych latach po powstaniu diecezji częstochowskiej, kiedy diecezja nie otrzymywała jeszcze absolwentów z własnego Seminarium Duchownego w Krakowie. Z diecezji kieleckiej i wrocławskiej nowa diecezja częstochowska otrzymała w 1925 r. łącznie 257 kapłanów. W tej liczbie byli kapłani pracujący na stanowiskach prefektów etatowych w szkołach średnich i powszechnych, a więc na mocy obowiązujących wówczas przepisów szkolnych nie mogli być zatrudnieni na stałe w duszpasterstwie parafialnym³⁷. Nadto znaczna część kapłanów była już w podeszłym wieku

³⁵ T. Kubina bp, List pasterski o parafiach, s. 43.

³⁶ Tamże, s. 44.

³⁷ J. Związek ks., Powstanie diecezji częstochowskiej, s. 28—33.

lub chorych, a w takich warunkach stan ich zdrowia i sił nie pozwalał im na podejmowanie trudnych zadań duszpasterskich. Natomiast pierwsi wychowankowie Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie otrzymali święcenia kapłańskie dopiero w 1931 r.³⁸ W tym trudnym dla diecezji okresie biskup Kubina inkardynował do swojej diecezji kapłanów zgłaszających się z innych diecezji oraz z zakonów i zgromadzeń zakonnych.

Kiedy zaś liczba kapłanów w diecezji zaczęła wzrastać dzięki intensywnej działalności Seminarium Duchownego i biskup Kubina miał zamiar rozwinąć jeszcze bardziej ożywioną działalność administracyjno-terytorialną wybuchła II wojna światowa, a liczba kapłanów w tym czasie została znacznie zmniejszona. Wśród poległych i zamordowanych polskich kapłanów było także 62 kapłanów z diecezji częstochowskiej. Zostali oni zamordowani przez Niemców na placówkach duszpasterskich na terenie diecezji oraz w okrutny sposób zostali zamęczeni w obozach koncentracyjnych, a jeden kapłan zginął w czasie działań wojennych jako kapelan wojskowy³⁹. Nadto w czasie II wojny światowej władze okupacyjne więziły w obozach koncentracyjnych i innych więzieniach wielu kapłanów częstochowskich. W obozie koncentracyjnym w Dachau do końca wojny przebywało 29 kapłanów diecezji częstochowskiej. Wśród kapłanów pozostałych na terenie diecezji śmiertelność w tym czasie była duża, szczególnie wśród tych księży, którzy byli torturowani i czasowo więzieni przez władze hitlerowskie⁴⁰. Po zakończeniu działań wojennych dzięki faktowi, że w czasie całej okupacji hitlerowskiej mimo licznych trudności prowadziło działalność Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie i każdego roku opuszczali jego mury absolwenci⁴¹, mógł biskup Kubina zorganizować pracę duszpasterską we wszystkich parafiach na terenie diecezji, w tym także na terenie byłej Ziemi Wieluńskiej, gdzie w czasie wojny Kościół katolicki poniósł największe straty materialne i personalne, a z liczby 62 parafii istniejących na tym terenie przed wybuchem wojny Niemcy pozostawili dla polskich katolików tylko jedną parafię katolicką w Rudzie k. Wielunia⁴². W następ-

³⁸ M. Kołodziejczyk ks., Alumni i neoprezbiterzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1926—1974. „Czest. Studia Teol.” T. 2: 1974 s. 182.

³⁹ Żałobne pokłosie w szeregach duchowieństwa. „Wiad. Diec.” R. 15: 1945 s. 22—24; J. Związek ks., Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945. „Czest. Studia Teol.” T. 2: 1974 s. 365—366.

⁴⁰ Żałobne pokłosie w szeregach duchowieństwa, s. 22—23.

⁴¹ H. Babiński ks., Częstochowskie Seminarium Duchowne w latach II wojny światowej. „Czest. Wiad. Diec.” R. 43: 1969 s. 74—78; J. Kowalski ks., Dzieje Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. „Czest. Studia Teol.” T. 2: 1974 s. 159—160.

⁴² J. Kubica ks., Katolicki kościół parafialny dla Polaków powiatu wieluńskiego w Rudzie. Dzieje pracy duszpasterskiej pod okupacją niemiecką od 18.10.1941 do 18.1.1945 r. „Czest. Wiad. Diec.” R. 24—31: 1957 s. 162—172.

nych latach, już w wyzwolonej Polsce. liczba kapłanów w diecezji częstochowskiej ciągle się powiększała, co z kolei dawało możliwość biskupowi Kubinie lepszemu obsadzaniu stanowisk duszpasterskich i katechetycznych. Nie mniej jednak także w ostatnich latach życia pierwszego biskupa częstochowskiego nie było odpowiedniej liczby kapłanów, ażeby można było rozwinąć szerszą działalność w kierunku organizowania nowych placówek duszpasterskich.

U początków powstawania nowych placówek duszpasterskich często znajdowały się warunki komunikacyjne. Duże odległości od kościoła parafialnego stały na przeszkodzie w wypełnianiu praktyk religijnych przez wiernych zwłaszcza w niedziele i święta. Mimo dobrych chęci wierni nie mogli wypełniać swoich obowiązków religijnych ze względu na duże odległości. Przejście pieszo kilkunastu kilometrów drogi było zbyt męczące i pochłaniało dużo czasu, a środki komunikacji publicznej były prawie niedostępne. Sieć komunikacji kolejowej była bardzo słabo rozwinięta, a nadto trasy kolejowe zazwyczaj przebiegały poza miejscowościami kościelnymi. Komunikacja autobusowa jedynie w Zagłębiu Dąbrowskim i w okolicach Częstochowy względnie zaspakajała potrzeby ludności, a inne tereny i tego były pozbawione. W takich warunkach wierni w odległych miejscowościach od kościoła parafialnego chętnie godzili się ponieść pewne ofiary, byle tylko posiadać w niedalekiej odległości świątynię parafialną. Zła sieć komunikacyjna nie sprzyjała także sprawnej działalności dziekanów w wykonywaniu ich obowiązków oraz zorganizowanej pracy kapłańskiej, kiedy trzeba było spieszyć z pomocą z jednej parafii do drugiej.

Okolicznością, która powodowała konieczność tworzenia nowych placówek duszpasterskich, była rozbudowa miast i powstawanie nowych dzielnic w miastach, a w związku z tym wzrost liczby ludności w dawnych parafiach. Biskup Kubina nie był zwolennikiem parafii posiadających dużą liczbę wiernych. W latach międzywojennych znacznie wzrosła liczba mieszkańców w Częstochowie, Radomsku, Dąbrowie Górniczej, Będzinie i Czeladzi oraz Sosnowcu. Tutaj też istniały dogodne warunki do organizowania nowych placówek duszpasterskich.

Uwzględniając wyżej wymienione zewnętrzne okoliczności organizowania nowych placówek duszpasterskich łatwiej można zrozumieć sytuację, w jakiej prowadził działalność administracyjno-terytorialną pierwszy biskup częstochowski. Wobec licznych trudności zewnętrznych biskup Kubina nie mógł zorganizować takiej liczby nowych placówek duszpasterskich, która zapewniłaby wiernym najdogodniejsze warunki do spełniania praktyk religijnych.

4. DELEGOWANIE JURYSDYKCJI KOŚCIELNEJ NA TERENACH PRZYGRANICZNYCH

W okresie 25 lat działalności w diecezji częstochowskiej biskupa Teodora Kubiny granice diecezji nie uległy zmianom. Stolica Apostolska, do której kompetencji należy przeprowadzanie i zatwierdzanie zmian granic diecezji, nie przeprowadziła żadnych korektur granicznych na pograniczu diecezji częstochowskiej z sąsiednimi diecezjami. Niemniej jednak należało w tym czasie przeprowadzić pewne zmiany przynależności diecezjalnej, ale tylko w oparciu o umowy pomiędzy właściwymi ordynariuszami diecezji. W omawianym czasie w pasie nadgranicznym w kilku wypadkach doszło do zmiany sieci parafialnej. Równocześnie zmieniły się odległości do kościołów parafialnych. W 1925 r. wierni mieli najbliżej do kościołów w macierzystych parafiach i diecezjach, ale po utworzeniu z jednej lub drugiej strony linii granicznej ta odległość do kościołów w nowych parafiach była znacznie mniejsza. W takich warunkach biskup Kubina przekazywał władzę kościelną nad pewnymi częściami parafii formalnie należącymi do diecezji częstochowskiej biskupom sąsiednich diecezji albo też biskupi sąsiednich diecezji przekazywali takie same uprawnienia nad niewielkimi skrawkami swoich diecezji pierwszemu biskupowi częstochowskiemu. Celem tych zmian było ułatwienie wiernym należytego wypełniania praktyk religijnych. Na tym miejscu należy zaznaczyć, że przeprowadzone w ten sposób zmiany, nie zostały dotychczas zatwierdzone przez Stolicę Apostolską.

Bulla *Vixdum Poloniae unitas* zostawiła tuż przy linii oddzielającej diecezję częstochowską od archidiecezji krakowskiej miejscowość Jęzor. Według kościelnego podziału administracyjnego mieszkańcy tej miejscowości należeli do archidiecezji krakowskiej, ale miejscowość ta leżała znacznie bliżej kościoła parafialnego św. Jana Chrzciciela w Niwce w diecezji częstochowskiej aniżeli kościoła parafialnego w macierzystej parafii w archidiecezji krakowskiej. W tych okolicznościach bezpośrednio po utworzeniu diecezji częstochowskiej mieszkańcy tej miejscowości zwrócili się do Kurii Metropolitalnej w Krakowie z prośbą o wyłączenie ich spod władzy kościelnej archidiecezji krakowskiej, a przydzielenie ich do diecezji częstochowskiej. Uwzględniając powyższą petycję wiernych miejscowości Jęzor Kuria Metropolitalna w Krakowie pismem z dnia 13 lutego 1926 r. (obowiązującym od dnia 1 kwietnia 1926 r.) przekazała opiekę duszpasterską ad universitatem caesarum proboszczowi w parafii św. Jana Chrzciciela w Niwce w diecezji częstochowskiej. Proboszcz w Niwce posiadał prawa i obowiązki wikariusza substytutu względem mieszkańców miejscowości Jęzor, udzielone mu przez władzę archidiecezji krakowskiej. To delegowanie jurysdykcji kościel-

nej proboszczowi w Niwce dokonało się za wiedzą i zgodą biskupa Teodora Kubiny, którego wyłącznej jednakże jurysdykcji podlegał proboszcz w Niwce. Taki stan przetrwał do końca działalności biskupa Kubiny w diecezji ⁴³.

Na pograniczu z diecezją kielecką doszło do analogicznego delegowania jurysdykcji kościelnej pomiędzy parafią Niegowonice w diecezji częstochowskiej oraz parafią Chechło w diecezji kieleckiej. Mieszkańcy dwóch wiosek — Młyny i Skatbania — należących do parafii Niegowonice zgodnie z tenorem bulli *Vixdum Poloniae unitas* zwrócili się w 1930 r. do biskupa Teodora Kubiny z prośbą o wyłączenie ich miejscowości z dotychczasowej parafii w diecezji częstochowskiej oraz wyrażenie zgody przez biskupa na przyłączenie tychże wiosek do parafii Chechło w diecezji kieleckiej. Jako powody swojej prośby mieszkańcy wymienionych wiosek podawali — bliższą odległość ich wiosek do kościoła parafialnego w parafii Chechło niż do kościoła parafialnego w macierzystej parafii Niegowonice, uczęszczanie ich dzieci do szkoły powszechnej w Chechle oraz to, że na terenie parafii Chechło leżały ich pola uprawne. Prośba wymienionych wiosek została załatwiona pozytywnie i biskup Kubina pismem z dnia 30 sierpnia 1930 r. delegował jurysdykcję kościelną nad mieszkańcami tych wiosek biskupowi kieleckiemu. Równocześnie biskup kielecki Augustyn Łosiński taką sytuację zaakceptował ⁴⁴.

W ostatnim roku życia biskupa Kubiny zostały rozpoczęte starania o przekazanie jurysdykcji kościelnej nad częścią terytorium diecezji łódzkiej biskupowi diecezji częstochowskiej. W chwili bowiem powstania diecezji częstochowskiej mieszkańcy wiosek — Krężna i Kolonia Krężna — mieli bliżej do kościoła parafialnego w macierzystej parafii Milejów w diecezji łódzkiej aniżeli do kościoła parafialnego w Bogdanowie w diecezji częstochowskiej. W istniejącej w 1925 r. sytuacji bulla *Vixdum Poloniae unitas* pozostawiła te wioski w parafii Milejów w diecezji łódzkiej (bulla erekcyjna nie rozdzielała terytorium jednej parafii pomiędzy różne diecezje, ale granice diecezji biegły granicami parafii nadgranicznych). Jednakże po zakończeniu II wojny światowej w dniu 30 stycznia 1946 r. biskup Kubina utworzył ekspozyturę we wsi Wola Krzysztoperska wydzieloną z parafii Bogdanów, a leżącą w pobliżu granicy z diecezją łódzką. Wówczas mieszkańcy wyżej wymienionych wiosek mieli znacznie bliżej do kościoła parafialnego w nowopowstałej placówce duszpasterskiej na terenie diecezji częstochowskiej niż do

⁴³ Pismo Kurii Metropolitalnej w Krakowie do bpa Teodora Kubiny. AKDCz — par. św. Jana Chrzciciela w Sosnowcu (Niwka) z dn. 13 II 1926 r.

⁴⁴ Pismo bpa Teodora Kubiny do bpa kieleckiego Augustyna Łosińskiego. AKDCz — par. Niegowonice z dn. 30 VIII 1930 r.

kościół parafialny w macierzystej parafii w Milejowie. Dlatego też wierni tych miejscowości zwrócili się z prośbą do biskupa łódzkiego Michała Klepacza o wyrażenie zgody na korzystanie z posług duszpasterskich w Woli Krzysztoporskiej. W odpowiedzi biskup Klepacz pismem z dnia 11 marca 1951 r., a więc w okresie, kiedy rządy w diecezji częstochowskiej sprawował wikariusz kapitulny biskup Stanisław Czajka po śmierci biskupa Kubiny, delegował ordynariuszowi częstochowskiemu pełną jurysdykcję kościelną nad wiernymi wiosek — Krężna i Kolonia Krężna — z prawem subdelegowania tejże władzy każdorazowemu proboszczowi parafii Wola Krzysztoporska z zastrzeżeniem jedynie prawa mieszkańców do wyboru miejsca pochowania zmarłych albo na cmentarzu grzebalnym w Woli Krzysztoporskiej albo też na cmentarzu grzebalnym w Milejowie. Od dnia 1 kwietnia 1951 r. proboszcz w Woli Krzysztoporskiej sprawował władzę kościelną nad mieszkańcami miejscowości Krężna i Kolonia Krężna ⁴⁵.

Przeprowadzone w okresie działalności biskupa Kubiny korektury graniczne nie rozwiązywały jednakże wszystkich tego rodzaju trudności występujących na terenach przygranicznych. Mniej było wypadków zamiarów wiernych do zmiany przynależności diecezji na tych terenach przygranicznych, gdzie przebiegała naturalna linia graniczna (rzeki). Częściej natomiast występowało to zjawisko tam, gdzie granicę stanowiła sztuczna linia podziału, a więc głównie od strony północnej. W późniejszych latach istnienia diecezji będą podejmowane dalsze wysiłki w tym kierunku, ale zagadnienie to przekracza już ramy czasowe tego artykułu.

5. ZMIANY GRANIC NIEKTÓRYCH PARAFII W DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

W rozległych pod względem terytorialnym parafiach konieczną potrzebą było przeprowadzenie zmian w przynależności administracyjnej niektórych miejscowości leżących na pograniczu pomiędzy parafiami. Nawet po wielowiekowej przynależności miejscowości do macierzystych parafii wierni decydowali się na zmianę parafii wybierając takie ośrodki parafialne, do których mieli bliżej lub też istniała lepsza komunikacja umożliwiająca łatwiejsze dotarcie do tych ośrodków parafialnych. Tradycyjnie więzi łączące mieszkańców odległych wiosek lub dzielnic miejskich z macierzystymi parafiami okazywały się w takich okolicznościach zazwyczaj niewystarczające, aby zatrzymać wiernych przy dawnych

⁴⁵ Pismo bpa Michała Klepacza do ordynariusza diecezji częstochowskiej. AKDCz — par. Wola Krzysztoporska z dn. 11 III 1951 r.

osrodkach duszpasterskich. Zazwyczaj w takiej sytuacji wierni zwracali się do władzy diecezjalnej o przesunięcie dotychczas istniejących granic pomiędzy sąsiadującymi parafiami. Organizowanie diecezji częstochowskiej od podstaw przez biskupa Kubinę i aktywne zaangażowanie się w sprawy diecezjalnych wiernych w pierwszych latach istnienia diecezji odsunęły zagadnienie zmian granicznych pomiędzy niektórymi parafiami na dalszy plan.

Należy stwierdzić, że wypadki zmian granicznych pomiędzy poszczególnymi parafiami w pierwszych latach działalności biskupa Kubiny należały do dużej rzadkości. Dopiero w ostatnich 4 latach poprzedzających wybuch II wojny światowej nastąpiło kilka przesunięć granicznych pomiędzy parafiami. Także w latach po okupacji hitlerowskiej jedynie w kilku parafiach doszło do przesunięcia linii granicznych⁴⁶.

Pierwsze tego rodzaju zmiany nastąpiły w 1929 r. Biskup Kubina wyłączył w dniu 27 IX tr. wsie Wrzosowa i Wrzosowa—Zaniewie z parafii św. Rodziny w Częstochowie i przyłączył je do parafii św. Józefa na Rakowie⁴⁷. Zaś w dniu 19 XI tr. oddzielił wieś Kopskie od parafii Truskolasy i włączył ją do parafii Bór Zapilski⁴⁸. Powodem wyżej wymienionych zmian była mniejsza odległość od kościołów parafialnych.

Z rozległej parafii Wojkowice Kościelne zostały wydzielone w dniu 30 XI 1933 r. wsie Antoniów i Piła Ujejska i przydzielone do parafii Ząbkowice⁴⁹ oraz wieś Kolonię Kosturowizny do parafii Gołonóg. Przyczyną były zarówno bliższa odległość do kościoła parafialnego w nowych parafiach jak i dogodniejsze warunki komunikacyjne⁵⁰. W dniu 7 VII 1934 r. tenże biskup włączył 4 rodziny z miejscowości Kolonia w parafii Osjaków przyłączając je do parafii Konopnica⁵¹. W 1936 r. miały miejsce następujące przesunięcia graniczne — 6 III 1936 r. z parafii Olsztyn wydzielono wieś Łąki Olsztyńskie i przydzielono do parafii Raków, również w dniu 6 III tr. wyłączono wieś Posadówkę z parafii Kłobuck do parafii Złochowice⁵². W dniu 2 I 1936 r. wyłączono wieś Kamyce z parafii Bobrowniki do parafii Żychcice, a podstawą takiej decyzji,

⁴⁶ Przed powzięciem decyzji o zmianie przynależności parafialnej poszczególnych miejscowości biskup Kubina zasięgał opinii zainteresowanych wiernych, ich duszpasterzy z macierzystej parafii i z nowej parafii, a często także dziekanów i konsultorów diecezjalnych.

⁴⁷ Dekret o rozgraniczeniu parafii św. Rodziny i św. Józefa w Częstochowie. „Wiad. Diec.” R. 4: 1929 s. 54.

⁴⁸ Dekret o rozgraniczeniu parafii Truskolasy i Bór Zapilski. „Wiad. Diec.” R. 4: 1929 s. 54.

⁴⁹ Dekret o wyłączeniu wsi Antoniowa i Kol. Piła Ujejska. „Wiad. Diec.” R. 9: 1934 s. 2.

⁵⁰ Dekret o wyłączeniu Kol. Kosturowizna. „Wiad. Diec.” R. 9: 1934 s. 2.

⁵¹ Dekret o przyłączeniu Kolonii do Konopnicy. „Wiad. Diec.” R. 9: 1934 s. 41.

⁵² Dekret o przyłączeniu Kol. Łąki Olsztyńskie (Łąki pod Kucelinem) do parafii w Częstochowie—Rakowie; Przyłączenie wsi (kol.) Posadówki do parafii w Złochowicach. „Wiad. Diec.” R. 11: 1936 s. 31.

oznajmionej przez delegata biskupiego było uczęszczanie dzieci z tej miejscowości do szkoły w Żychcicach oraz bliższa odległość do Żychcic niż do Bobrownik⁵³. Wreszcie w dniu 22 X 1936 r. została wyłączona z parafii Kromolów wieś Ręby i przydzielona do parafii Zawiercie. Podobnie w tym samym dniu biskup Kubina wydał dekret o zmianie przynależności parafialnej mieszkańców wsi Ciszówka, należącej dawniej do parafii Mrzyglód, a obecnie przyłączonej do parafii Myszków⁵⁴.

W 1938 r. miały miejsce ostatnie zmiany na pograniczu parafii przed wybuchem wojny. W dniu 7 I 1938 r. oddzielono z parafii św. Barbary w Częstochowie wieś Ottonów i włączono ją do parafii Blachownia⁵⁵. W dniu 4 V 1938 r. doszło do zmian granicznych pomiędzy parafią Wiewiec a ekspozyturą w Strzelcach Wielkich. Wsie Zamoście Małe i Górki Zamojskie oraz część Zamościa Wielkiego wyłączono z parafii Wiewiec do ekspozytury w Strzelcach Wielkich. W dniu 21 VI tr. została oddzielona wieś Obrów z parafii Rzańnia do parafii Kielczyglów oraz wieś Lgota z parafii Biała Górna do parafii Kalej, a 6 VI tr. wieś Andrzejów z parafii Brzeźnica do ekspozytury w Strzelcach Wielkich. Podobnie 30 VII tr. wyłączono wieś Malinowice z parafii Wojkowice Kościelne do nowopowstałej parafii Psary⁵⁶. Ostatnie zmiany w tej dziedzinie w okresie przedwojennym przeprowadził biskup Kubina w dniu 23 VIII 1938 r. Wyłączył wówczas wsie — Zdania, Galonki z Kolonią i Różny z parafii Radomsko do parafii Dobryszycy oraz wieś Kozią Wodę z parafii Radomsko do parafii Krępa⁵⁷.

W okresie II wojny światowej biskup Kubina musiał akceptować utworzone granice administracyjne przez władze okupacyjne. Oczywiście najeźdźcy nie zwracali uwagi na granice administracji kościelnej. Podzielone tereny parafii znalazły się w różnych jednostkach administracji niemieckiej. Nad częściami parafii biskup delegował władzę kościelną kapłanom z najbliższych placówek duszpasterskich. W innych wypadkach, kiedy liczba wiernych była dosyć duża wtedy tworzył zastępcze placówki duszpasterskie formie filii lub wikarii wieczystych.

Po zakończeniu działań wojennych do analogicznych zmian doszło w dniu 2 maja 1947 r. W tym dniu biskup Kubina przesunął granice

⁵³ Dekret o wyłączeniu wsi Kamyce. „Wiad. Diec.” R. 11: 1936 s. 53.

⁵⁴ Dekret o przyłączeniu Kol. Ręby. „Wiad. Diec.” R. 11: 1936 s. 59; Dekret o przyłączeniu wsi Ciszówka. „Wiad. Diec.” R. 11: 1936 s. 59.

⁵⁵ Dekret o odłączeniu wsi Ottonów od parafii św. Barbary w Częstochowie i przyłączeniu do parafii Blachownia. „Wiad. Diec.” R. 13: 1938 s. 5.

⁵⁶ Dekret o rozgraniczeniu parafii Strzelce Wielkie i Wiewiec. Dekret o rozgraniczeniu parafii Rzańnia i Kielczyglów; Dekret o rozgraniczeniu parafii Biała i Kalej; Dekret o rozgraniczeniu parafii Brzeźnica i Strzelce Wielkie. Dekret o rozgraniczeniu parafii Wojkowice Kościelne i Psary. „Wiad. Diec.” R. 13: 1938 s. 71—72.

⁵⁷ Dekret o rozgraniczeniu parafii Radomsko i Dobryszycy. Dekret o rozgraniczeniu parafii Radomsko i Krępa. „Wiad. Diec.” R. 13: 1938 s. 100.

pomiędzy parafią Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu i parafią św. Andrzeja Boboli w Sosnowcu na korzyść tej ostatniej parafii oraz tzw. Leśniczówkę do parafii św. Andrzeja Boboli w Sosnowcu z parafii MB Szkaplerznej w Sosnowcu. Także w tym dniu wyłączono część wsi Łaszów z parafii Mierzyce do parafii Pątnów. Wreszcie z parafii Raczyn wyłączono wieś Klepka i przyłączono ją do parafii Biała k. Wielunia⁵⁸.

Ostatnie zmiany na pograniczu parafii przeprowadził biskup Kubina w dniu 24 XI 1947 r. Wówczas wyłączył wieś Rososz z parafii Lututów do parafii Naramice; wieś Nowy Kamieński z parafii Gomunice do parafii Kamieński oraz wieś Porębę Sobakowską z parafii Gorzkowice do parafii Niechcice⁵⁹.

W okresie 25 lat działalności biskupa Kubiny wyżej podane zmiany graniczne pomiędzy poszczególnymi parafiami przy zachowaniu niezmięionej liczny parafii nie stawały rozległej działalności biskupa Kubiny. Przyczyn takiego stanu rzeczy należało szukać w fakcie, że kościoły parafialne w istniejących parafiach w ogromnej większości wypadków były właściwie rozmieszczone, a przeprowadzenie nowych zmian w przynależności parafialnej wiosek położonych na rubieżach parafii jedynie w niewielkiej mierze mogły przyczynić się do zmniejszenia odległości do kościoła parafialnego. Dalekie odległości do kościołów parafialnych istniały przeważnie w środowiskach wiejskich na terenie przejętym z diecezji włocławskiej, a w tych okolicach przywiązanie do tradycyjnych miejsc kultowych było duże. Wydaje się jednak, że istotnych przyczyn nielicznych zmian przynależności niewielkich skrawków terytoriów do poszczególnych parafii w diecezji częstochowskiej należy szukać przede wszystkim w ożywionej działalności administracyjno-terytorialnej pierwszego biskupa częstochowskiego. W tych miejscowościach, w których istniały niewłaściwe warunki pracy duszpasterskiej spowodowane zbyt dużą liczbą wiernych lub utrudnione wielkimi odległościami biskup Kubina tworzył nowe placówki duszpasterskie. Zorganizowanie ponad 40 nowych placówek duszpasterskich na terenie diecezji wyeliminowało w wielu wypadkach problem zmian granicznych na rubieżach rozległych parafii wiejskich i dużych pod względem liczbowym parafii miejskich. To zjawisko dało się także zauważyć w parafiach o charakterze miejsko-wiejskim, w których wraz ze wzrostem liczby mieszkańców

⁵⁸ Dekret o rozgraniczeniu parafii Wniebowzięcia NMP i św. Andrzeja Boboli w Sosnowcu; Dekret o rozgraniczeniu parafii św. Andrzeja B. i MB Szkaplerznej w Sosnowcu; Dekret o rozgraniczeniu parafii Pątnów i Mierzyce; Dekret o rozgraniczeniu parafii Biała i Raczyn. „Wiad. Diec.” R. 17: 1947 s. 51—52.

⁵⁹ Dekret o rozgraniczeniu parafii Lututów i Naramice; Dekret o rozgraniczeniu parafii Chruszczobród i Łazy; Dekret o rozgraniczeniu parafii Gomunice i Kamieński; Dekret o rozgraniczeniu parafii Gorzkowice i Niechcice. „Wiad. Diec.” R. 17: 1947 s. 113—115.

w miastach i okolicznych wioskach wokół macierzystej parafii powstały nowe parafie na jej peryferiach. Charakterystycznym przykładem takiego procesu była parafia św. Lamberta w Radomsku, z której utworzono placówki duszpasterskie w Stobiecku Miejskim, Kietlinie (Płoszowie), Strzałkowie, św. Marii Magdaleny w Radomsku i Najśw. Serca Jezusa w Radomsku.

6. ORGANIZOWANIE NOWYCH PLACÓWEK DUSZPASTERSKICH PRZEZ BISKUPA TEODORA KUBINĘ

Od chwili erygowania diecezji częstochowskiej (28 X 1925 r.) aż do kanonicznego objęcia tejże diecezji przez pierwszego biskupa częstochowskiego Teodora Kubinę (2 II 1926 r.) stan liczbowy parafii na tym terenie pozostał identyczny, jaki nowopowstała diecezja przejęła z diecezji kieleckiej i włocławskiej. Administrator diecezji częstochowskiej biskup włocławski Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki, a właściwie jego delegat biskup Władysław Krynicki nie erygował nowych placówek duszpasterskich⁶⁰. W tej sytuacji rozpoczynał działalność administracyjno-terytorialną biskup Kubina w diecezji, kiedy było w niej 174 parafii. W tej liczbie 2 parafie — Soborzyce i Wojkowice Komorne — nie posiadały proboszczów, a jedynie dojeżdżali do nich kapłani z sąsiednich parafii. Już pierwsze miesiące działalności biskupa Kubiny uświadomiły mu potrzebę nowych placówek duszpasterskich, ale równocześnie zdawał sobie sprawę z dużego braku kapłanów. Tymczasem w diecezji było tylu kapłanów, ażeby zaledwie można było obsadzić stanowiska w duszpasterstwie parafialnym oraz w nauczaniu wiary na stanowiskach prefektów etatowych w szkołach powszechnych i średnich. Wprawdzie na mocy dekretu wykonawczego do bulli *Vixdum Poloniae unitas* wydanego przez nuncjusza apostolskiego Wawrzyńca Lauri w dniu 11 XI 1925 r. z diecezji kieleckiej i włocławskiej zostało inkardynowanych do diecezji częstochowskiej 257 kapłanów⁶¹, ale w tej liczbie wielu kapłanów było już w podeszłym wieku lub chorych, a do chwili podjęcia pracy duszpasterskiej w diecezji przez młodych kapłanów — absolwentów Seminarium Duchownego diecezji częstochowskiej w Krakowie trzeba było czekać 5 lat od chwili jego powstania⁶². Głównie z tego po-

⁶⁰ Pismo biskupa włocławskiego S. K. Zdzitowieckiego do biskupa Władysława Krynickiego z dn. 21 XI 1925 r. — Archiwum Kurii Diecezjalnej we Włocławku (skrót: AKDW) pers. 161 k. 58. — Akta personalne biskupa Władysława Krynickiego.

⁶¹ Nowe granice diecezji włocławskiej i częstochowskiej (wg bulli papieskiej *Vixdum Poloniae unitas*). „Kronika diecezji kujawsko-kałiskiej” R. 19: 1925 s. 480.

⁶² Częstochowskie Seminarium Duchowne w Krakowie rozpoczęło działalność 2 X 1926 r.

wodu, ale także ze względu na trudności gospodarczo-ekonomiczne w okresie kryzysu gospodarczego biskup Kubina nie mógł w najbliższych latach po objęciu władzy w diecezji podjąć działalność w kierunku zwiększania liczby placówek duszpasterskich. Zarówno kapłani inkardynowani z innych diecezji jak i z zakonów oraz z zgromadzeń zakonnych w pierwszych latach istnienia diecezji jedynie uzupełniali luki w stanie liczbowym kapłanów diecezjalnych, jakie powstawały w szeregach kapłańskich spowodowane śmiercią lub trwałą chorobą⁶³.

W procesie nowego formowania sieci parafialnej w diecezji biskup Kubina chciał stosować najnowsze wówczas metody w tej dziedzinie zalecane przez znawców tej problematyki. Według tych wskazań właściwie urządzona parafia nie powinna liczyć mniej niż 2000 wiernych, a zarazem nie przekraczać liczby 6000 wiernych. W miastach i osiedlach placówki duszpasterskie powinny liczyć ok. 6000 wiernych, ale w ostatecznych wypadkach liczba ta nie powinna być wyższa niż 10000 wiernych. Zaś w środowisku wiejskim ze względu na fakt, że wierni mieszały na rozległym terytorium parafie nie powinny liczyć więcej niż 5000 wiernych⁶⁴. W diecezji częstochowskiej do takiego stanu było bardzo daleko. Istniało bowiem wiele parafii, które liczyły znacznie ponad 10000 wiernych, a w parafiach wiejskich wiele wiosek było oddalonych od kościoła parafialnego ponad 7 km i liczyło także więcej niż 5000 wiernych. To były przyczyny powodujące, że wierzący nie brali czynnego udziału w nabożeństwach parafialnych, a także nie było można w takich środowiskach prowadzić na właściwym poziomie stowarzyszeń religijnych. Tę sytuację mógł biskup Kubina w pewnym stopniu zmienić na lepsze dopiero po upływie 10 lat działalności w diecezji, kiedy liczba kapłanów zaczęła systematycznie wzrastać.

W działalności administracyjno-terytorialnej biskupa Kubiny można wyodrębnić 3 okresy. Podstawą takiego podziału były różne rezultaty tej działalności w poszczególnych okresach, a także nieco odmienne warunki zewnętrzne w tej działalności.

Pierwszy okres obejmował prawie całe pierwsze dziesięciolecie rządów biskupa Kubiny, a więc od lutego 1926 r. do września 1935 r. W tym czasie powstały zaledwie 2 nowe parafie, a mianowicie parafia Radoszewice, erygowana w dniu 24 sierpnia 1927 r. i parafia Ługi, utworzona w dniu 12 sierpnia 1930 r. Powstały one przede wszystkim dzięki staraniom miejscowych wiernych i duszpasterzy macierzystych

⁶³ J. Związek ks., Powstanie diecezji częstochowskiej, s. 38.

⁶⁴ T. Kubina bp, List pasterski o parafiach i życiu parafialnym, s. 42—43; Tenże, List pasterski o potrzebie dobrych kapłanów, s. 18. Podobne poglądy zawarł Prymas Polski kard. A. Hlond, O życiu parafialnym, Płock 1933 s. 15—25.

parafii. Wierni nowych parafii przed ich utworzeniem mieli zbyt daleko do kościołów parafialnych w macierzystych parafiach ⁶⁵.

Bardziej ożywioną działalność administracyjno-terytorialną prowadził biskup Kubina w drugim okresie, obejmującym drugie dziesięciolecie jego działalności w diecezji. Okres ten obejmował czas od miesiąca października 1935 r. do końca 1946 r. Był to najbardziej intensywny okres działalności biskupa Kubiny w tym kierunku. Charakterystyczną cechą działalności w tej dziedzinie w omawianym okresie było erygowanie nowych placówek duszpasterskich w formie ekspozytur. Takie wzory działalności administracyjnej przejął biskup Kubina z diecezji śląskiej, w której pracował przed nominacją na biskupa częstochowskiego. Rozpoczęta w latach przedwojennych akcja tworzenia nowych placówek duszpasterskich w diecezji i mająca realne perspektywy dalszego rozwoju została zahamowana z powodu wybuchu II wojny światowej. W wydanym na początku 1939 r. liście pasterskim o potrzebie dobrych kapłanów biskup Kubina zaznaczył, że w diecezji częstochowskiej przy istniejącym stanie wiernych powinno być ok. 400 parafii, a faktycznie było prawie połowa tej liczby ⁶⁶. Ale i w okresie działań wojennych powstało kilka nowych placówek duszpasterskich. Główną przyczyną erygowania w tym czasie parafii i analogicznych im placówek duszpasterskich był fakt, że niektóre parafie zostały podzielone granicami administracji niemieckiej, a przekroczenie tych granic przez wiernych w celach religijnych było związane z zbyt niebezpieczeństwem. Dlatego też w częściach oddzielonych od macierzystych parafii biskup Kubina tworzył nowe parafie albo filie macierzystych parafii lub wikarie wieczyste. Był to jednocześnie okres, kiedy diecezja częstochowska poniosła największe straty w stanie liczbowym parafii. W dniu 6 października 1941 r. kapłani pracujący w części diecezji częstochowskiej włączonej do Kraju Warty zostali aresztowani, a wkrótce wywiezieni do Dachau. Kościoły katolickie w niedługim czasie zostały zamienione na magazyny niemieckie. Tam gdzie przed wybuchem II wojny światowej były 62 parafie katolickie władze okupacyjne pozostawiły tylko 1 parafię w Rudzie k. Wielunia, a 61 parafii faktycznie przestało istnieć, chociaż biskup Kubina nigdy nie potwierdził takiego stanu ⁶⁷. Po zakończeniu działań wojennych sieć parafialna na terenie byłej Ziemi Wieluńskiej została natychmiast wznowiona. Akcję tę powierzył biskup Kubina pracującemu w czasie wojny w parafii Ruda ks. Józefowi Pruchnickiemu. Ten

⁶⁵ Dekret erekcji parafii w Radoszewicach — AKDCz — par. Radomszewice z dnia 24 VIII 1927 r.; Dekret erekcji parafii Ługi. AKDCz — par. Ługi z dn. 12 VIII 1930 r.

⁶⁶ T. Kubina bp, List pasterski o potrzebie dobrych kapłanów, s. 18.

⁶⁷ J. Związek ks., Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej, s. 350—364.

drugi okres działalności biskupa Kubiny został zakończony podczas reorganizacji administracyjnej diecezji przeprowadzonej w dniu 30 stycznia 1946 r. Postanowiono wówczas nadać prawa pełnoprawnych parafii dla 16 istniejących ekspozytur i utworzyć 3 nowe ekspozytury⁶⁸. Niestety, plan ten nie został zrealizowany w całej rozciągłości.

Trzeci okres w działalności administracyjno-terytorialnej biskupa Kubiny obejmował lata 1947—1951. Był to ponownie, tak jak na początku rządów tego biskupa w diecezji częstochowskiej okres mało efektywnej działalności w tym kierunku. Powstało wówczas bowiem zaledwie 5 nowych placówek duszpasterskich. Powodem takiego stanu było, według oświadczenia biskupa Kubiny z dnia 22 kwietnia 1947 r. zmniejszenie liczby księży podczas wojny, co było powodem nawet zlikwidowania kilku mniejszych placówek duszpasterskich⁶⁹.

Biskup Kubina tworzył placówki duszpasterskie w niejednolitej formie. Jak to widać z wyżej podanego zestawienia jego działalności administracyjno-terytorialnej najwięcej placówek duszpasterskich tworzył w formie ekspozytur. W większości wypadków osobiście erygował nowe placówki duszpasterskie, ale w 5 wypadkach erygowanie nowych placówek duszpasterskich zlecił swojemu wikariuszowi generalnemu biskupowi pomocniczemu w Częstochowie Antoniemu Zimniakowi⁷⁰.

W związku z licznymi ekspozyturami utworzonymi przez biskupa Kubinę powstały pewne sporne kwestie jeszcze za życia tegoż biskupa odnośnie stosunku tych placówek duszpasterskich do macierzystych parafii. Jednocześnie powstaje pytanie, dlaczego pierwszy biskup częstochowski tworzył ekspozytury, skoro nie było żadnych przeszkód, ażeby w tych samych okolicznościach erygować bezpośrednio pełnoprawne parafie. Stanowisko prawne ekspozytur określały dekrety erekcyjne dla poszczególnych tego rodzaju placówek duszpasterskich. Zaznaczył w nich biskup Kubina, że ekspozyt posiadał wszystkie prawa i obowiązki proboszczowskie, a więc prawo błogosławienia związków małżeńskich, udzielania chrztu, odprawiania pogrzebów, odbywania kolejdy i innych czynności w myśl kan. 462 KPK. Nie używał jedynie tytułu proboszcza parafii, a nosił tytuł ekspozyta. Koszty wybudowania kaplicy (kościół), mieszkania dla duszpasterza, zakupu paramentów i innych utensyliów kościelnych, utrzymania służby kościelnej oraz kupna cmentarza grzebalnego ponosili mieszkańcy nowych placówek duszpasterskich. Ksiądz — ekspozyt był zobowiązany do prowadzenia

⁶⁸ Administracja reorganizacji diecezji. „Wiad. Diec.” R. 16: 1946 s. 14.

⁶⁹ Zostały w tym czasie zlikwidowane następujące placówki — Góra Włodowska, Kotowice, Popów i Prusicko.

⁷⁰ Były to następujące placówki duszpasterskie: Dźbów, Psary, Radomsko — Najśw. Serca Jezusa, Strzelce Wielkie i Wrzosowa.

ksiąg metrykalnych — aktów stanu cywilnego⁷¹. Jednakże w dekretach erekcyjnych nie był należycie jasno wyłożony stosunek ekspozytur do macierzystych parafii i na tym tle powstały uzasadnione wątpliwości. Na zapytanie w tej materii przedstawione na piśmie przez ks. dra Władysława Pajaka z dnia 12 września 1943 r. Kuria Diecezjalna w Częstochowie udzieliła odpowiedzi pismem z dnia 7 października tr. W świetle tej wypowiedzi ekspozyt posiada prawa i obowiązki proboszcza (vicarius perpetuus ad n. c. 451 § 2, 2, a więc zgodnie z decyzją S. C. Conc. z dnia 20 marca 1932 r. p. 436—438), jest zobowiązany odprawić Mszę św. za parafian we wszystkie niedziele, festa de praecepto i festa suppressa. Ekspozytura kanonicznie erygowana posiadała wszystkie istotne cechy pełnoprawnej parafii jak określone terytorium z pewną określoną liczbą wiernych, swój kościół i swego duszpasterza wyposażonego w prawa i obowiązki proboszczowskie. Istnienie zaś i nazwa ekspozytury nie odnosi się do istotnej i składowej części parafii macierzystej, ale jest to raczej wyjście prawne dające możliwość ordynariuszowi, by w razie zachodzącej potrzeby bez jakiegokolwiek uciekania się do Stolicy Apostolskiej mógł dokonywać odpowiednich zmian⁷². W ten sposób ekspozytura pozostawała całkowicie niezależna od macierzystej parafii, a utworzona była w tym celu, aby biskup miał większą swobodę w dokonywaniu zmian jej duszpasterzy.

Biskup Kubina stworzył nowe placówki duszpasterskie jako filie czyli takie jednostki administracji kościelnej, które pozostawały w stosunku do macierzystej parafii w pewnej zależności prawnej, wynikającej z przynależności do tej samej parafii. Jedynie nabożeństwa były odprawiane w kaplicach w miejscowościach, które były przewidywane jako środki późniejszych parafii i to przez kapłanów przeważnie pracujących w macierzystych parafiach, chociaż zdarzały się także wypadki, że kapłan — filialista mieszkał na stałe przy kaplicy filialnej i nią zarządzał. Podobny stan prawny posiadały placówki duszpasterskie zwane wikariami wieczystymi, które pozostawały w zależności prawnej od macierzystej parafii i faktycznie były jej częściami składowymi.

Oprócz wyżej wymienionych tzw. pomocniczych placówek duszpasterskich erygował biskup Kubina także pełnoprawne parafie bezpośrednio lub też przekształcając istniejące ekspozytury w placówki parafialne.

Trzy niżej podane wykazy placówek duszpasterskich erygowanych

⁷¹ Dekrety erekcyjne dla poszczególnych ekspozytur nie różniły się co do treści. Na tym miejscu posługiwano się dekretem erekcyjnym dla ekspozytury w Parzniewicach. AKDCz — par. Parzniewice z dn. 16 III 1936 r.

⁷² Pismo ks. Władysława Pajaka do Kurii Diec. w Częstochowie AKDCz. — dek. blachowieński z dn. 12 IX 1943 r.; Pismo Kurii Diec. w Częstochowie do ks. Władysława Pajaka. AKDCz — dek. blachowieński z dn. 7 X 1943 r.

przez biskupa Teodora Kubinę, obejmują nowe placówki duszpasterskie utworzone w formie:

A. ekspozytur,

B. filii i wikarii wieczystych,

C. pełnoprawnych parafii.

Najwięcej placówek duszpasterskich erygował biskup Kubina w formie ekspozytur, które mimo że posiadały prawa parafii, ale faktycznie i prawnie parafiami nie były⁷³. Wszystkie wykazy zostały sporządzone w porządku chronologicznym, podając równocześnie nazwę nowych placówek duszpasterskich, tytuł kościoła, datę ich erygowania oraz liczbę wiernych w początkowym okresie. Sporządzony w ten sposób wykaz nowopowstałych placówek duszpasterskich ilustruje wyraźnie proces powiększania liczby placówek duszpasterskich w początkowych 25 latach istnienia diecezji częstochowskiej kierowanej przez biskupa Teodora Kubinę.

A. WYKAZ EKSPOZYTUR

Lp.	Nazwa	Tytuł kościoła	Data powstania	Liczba wiernych
1	Kazimierz Górn.	MB Nieust. Pomocy	21 X 1935	4 637
2	Galewice	Serce Jezusa	24 X 1935	2 597
3	Panzniewice	MB Król. Polski	16 III 1936	1 888
4	Stobiecki Miejskie	św. Roch	4 VI 1936	2 222
5	Opatów	Niep. Pocz. NMP	24 VI 1937	3 201
6	Strzałków	Nawiedzenie NMP	24 VI 1937	2 289
7	Szynkielów	Narodzenie NMP	24 VI 1937	2 210
8	Dąbrowa Górn.	Chrystus Król	6 VII 1937	4 000
9	Dąbrowa Górn.	św. Józef	6 VII 1937	8 600
10	Dźbów	św. Teresa od Dz. Jezus	14 VII 1937	3 003
11	Gnaszyn	Przemienienie Pańskie	14 VII 1937	3 400
12	Strzelce Wielkie	Opatrzność Boża	30 VII 1937	3 248
13	Psary	św. Piotr i Paweł	3 VIII 1937	2 507
14	Wrzosowa	Boże Ciało	6 XI 1937	2 125
15	Klimontów	Chrystus Król	2 III 1938	6 342
16	Radomsko	Serce Jezusa	21 VII 1938	1 800
17	Sosnowiec	św. Andrzej Bob.	18 VIII 1938	8 414
18	Radomsko	św. Maria Magd.	1 VIII 1939	5 616
19	Częstochowa	Serce Jezusa	21 IX 1939	7 500
20	Wręczyca	św. Józef	8 X 1940	2 006
21	Kotowice	Serce Jezusa	9 X 1940	520

⁷³ Z tego powodu w wykazach liczby parafii powstałych za biskupa Kubinę nie podawano jednakowo. Ci autorzy, którzy na równi traktowali parafie i ekspozytury podawali wyższą liczbę, a traktujący je oddzielnie podawali odpowiednio mniejszą liczbę. Biskup Kubina ekspozytury uznawał jako dopiero tworzące się parafie — T. Kubina bp, List pasterski o potrzebie dobrych kapłanów, s. 18.

Lp.	Nazwa	Tytuł kościoła	Data powstania	Liczba wiernych
22	Częstochowa	Opatrzność Boża	26 X 1940	3 115
23	Kiedrzyń	św. Andrzej Bob.	26 X 1940	2 165
24	Przerąb	św. Rozalia	1 X 1941	1 342
25	Poraj	Serce Jezusa	1 X 1942	1 950
26	Częstochowa	św. Piotr i Paweł	1 VIII 1944	3 810
27	Lysiny	Serce Jezusa	30 I 1946	2 004
28	Wola Krzysztoporska	Serce Jezusa	30 I 1946	1 415
29	Zarki Letnisko	MB Nieustającej Pomocy	30 IV 1948	635
30	Strzelce Małe	Chrystus Król	5 VIII 1949	1 730

B. WYKAZ FILII I WIKARII WIECZYSTYCH

1	Zarki Letnisko (f)	MB Nieust. Pomocy	27 XI 1940	635
2	Kamyk	MB Wspomożenie Wiernych	4 XII 1940	1 110
3	Popów (f)	św. Józef	7 III 1941	2 324
4	Wręczyca	św. Józef	30 IV 1941	2 006
5	Lysiny (f)	Serce Jezusa	15 X 1941	2 004
6	Prusicko (f)	św. Barbara	24 XII 1942	1 450
7	Góra Włodowska		1942	

Pośród wyżej wymienionych placówek duszpasterskich wkrótce po zakończeniu II wojny światowej biskup Kubina z powodu braku kapłanów musiał zlikwidować następujące — Góra Włodowska, Kotowice, Popów i Prusicko. W następnych latach niektóre z pozostałych ekspozytur, filii i wikarii wieczystych zamienił w pełnoprawne parafie.

C. WYKAZ PARAFII

Lp.	Nazwa	Tytuł kościoła	Data powstania	Liczba wiernych
1	Radoszewice	Niep. Pocz. NMP	24 VIII 1927	2 587
2	Ługi	Serce Jezusa	12 VIII 1930	3 332
3	Łubnice	Wniebowzięcie NMP	25 X 1935	1 850
4	Częstochowa	św. Antoni Pad.	23 XI 1936	9 850
5	Czeladź	MB Bolesna	24 I 1937	6 864
6	Stobiecko M.	św. Roch	18 V 1937	2 222
7	Kietlin	Trójca Św.	2 VII 1937	2 325
8	Częstochowa	św. Jakub	28 VIII 1937	8 533
9	Sosnowiec	MB Szkaplerznej	22 XII 1937	4 980
10	Galewice	Serce Jezusa	7 I 1938	2 587
11	Będzin	św. Barbara	1 IX 1938	10 142
12	Lubejna	Serce Jezusa	21 VIII 1939	1 400

Lp.	Nazwa	Tytuł kościoła	Data powstania	Liczba wiernych
13	Niechcice	św. Teresa od Dz. Jezus	24 VIII 1939	1 600
14	Częstochowa	śś. Piotr i Paweł	2 V 1947	3 810
15	Przerąb	św. Rozalia	2 XI 1947	1 249
16	Poraj	Serce Jezusa	27 VI 1950	1 950
17	Częstochowa	Opatrzność Boża	22 X 1950	4 150

Wśród nowoutworzonych parafii były takie, które powstały w miejscach istniejących przedtem pomocniczych placówek duszpasterskich oraz takie, które bezpośrednio zostały erygowane jako pełnoprawne parafie. Na tym miejscu należy zaznaczyć, że po zakończeniu II wojny światowej zostały wznowione wszystkie placówki parafialne na terenie powiatu wieluńskiego, które w czasie wojny zostały zlikwidowane przez administracyjne władze hitlerowskie, chociaż tu zdarzały się wypadki, że jeden kapłan prowadził pracę duszpasterską w dwóch parafiach.

Okres 25 lat działalności administracyjno-terytorialnej pierwszego biskupa częstochowskiego na odcinku modernizacji sieci parafialnej nie została zrealizowana zgodnie z założeniami tego biskupa. Zorganizowanie w diecezji 30 nowych ekspozytur, 7 filii i wikarii wieczystych oraz 17 pełnoprawnych parafii było niewątpliwie dużym osiągnięciem, ale nie na skalę planów biskupa Teodora Kubiny i istniejących potrzeb w diecezji. Do zrealizowania planu biskupa Kubiny, ażeby w diecezji parafie miejskie nie liczyły więcej niż 10 000 wiernych, a parafie wiejskie 5 000 wiernych pozostawała jeszcze bardzo daleka droga. Jeszcze w chwili śmierci biskupa były parafie znacznie przekraczające liczbę 20 000 wiernych. Nadto w nowych osiedlach miejskich w latach powojennych znacznie wzrosła liczba mieszkańców, a z braku kapłanów nie mógł biskup Kubina tam erygować nowych parafii. Nie udało się także pierwszemu biskupowi częstochowskiemu powiększyć liczbę placówek duszpasterskich do liczby 400, o której wspominał w liście pasterskim o potrzebie dobrych kapłanów z dnia 9 lutego 1939 r. W chwili śmierci tego biskupa diecezja częstochowska liczyła 191 parafii i 24 ekspozytury. Dzieło dalszej modernizacji sieci parafialnej stanęło z całą otwartością przed następnymi rządcami diecezji częstochowskiej.

7. SIEĆ DEKANALNA NA TERENIE DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ

Dekanaty przekazane diecezji częstochowskiej z diecezji kieleckiej i wrocławskiej, o których była mowa wyżej, były zróżnicowane tak

pod względem wielkości zajmowanego terytorium jak i ilości parafii oraz liczby wiernych. Największymi ze względu na liczbę parafii były następujące dekanaty — będziński, brzeźnicki, kłobucki, wieluński i zawierciański; najwięcej wiernych było w dekanatach — będzińskim i częstochowskim, a najrozleglejszymi były dekanaty — brzeźnicki, radomszczański, wieluński i zawierciański. Przy ówczesnym bardzo złym stanie komunikacji dojazdy dziekanów do poszczególnych parafii, a także kapłanów do urzędów dziekańskich były bardzo trudne. Podobnie na te same trudności napotykała pomoc duszpasterska ze strony kapłanów kondekanalnych w okresie rekolekcji, odpustów czy misji parafialnych. Dla sprawniejszego funkcjonowania urzędu dziekańskiego należało w granicach diecezji przeprowadzić niezbędne korekty w istniejącej sieci dekanalnej, przejętej z dawnych diecezji. Stąd też już w pierwszym roku działalności biskupa Kubiny nastąpiły zmiany w przynależności kilku parafii do dekanatów. Wraz z powstaniem nowej diecezji proboszczowie parafii zbyt odległych od ośrodków dekanalnych w dawnych diecezjach zwrócili się do władzy diecezjalnej diecezji częstochowskiej o przeprowadzenie zmiany przynależności ich parafii. Przeprowadzone jednakże w tym czasie zmiany nie zadośćuczyniły istniejącym potrzebom duszpasterskim, a także nie spełniały planów biskupa Kubiny w tym zakresie⁷⁴.

Wobec takiej sytuacji w diecezji powstaje pytanie, dlaczego biskup Kubina zaraz na początku istnienia diecezji częstochowskiej nie przeprowadził nowego podziału na dekanaty, który odpowiadałby jego zamierzeniom, a zarazem potrzebom duszpasterskim w diecezji. Przeprowadzeniu reorganizacji sieci dekanalnej nie mógł stać na przeszkodzie brak kapłanów ani też trudności natury materialnej występujące w okresie kryzysu gospodarczego, ponieważ do tej akcji nie było potrzeba ani nowych kapłanów ani też środków finansowych. Przyczyny takiego stanowiska biskupa Kubiny najprawdopodobniej należałoby się dopatrywać w tym, że w pierwszych latach istnienia diecezji biskup Kubina musiał organizować przede wszystkim te instytucje, które miały zasięg ogólnodiecezjalny i dopiero rozpoczynały swoją działalność, podczas gdy sieć dekanalna była już zorganizowana, a jej modernizacja mogła być przeprowadzona w późniejszych latach. Nadto przez wiele lat istniejące ośrodki dekanalne wytworzyły także tradycję w tej dziedzinie zwłaszcza na terenie przejętym z diecezji włocławskiej. Dlatego w początkowym okresie istnienia diecezji częstochowskiej pierwszy biskup częstochowski jedynie akceptował przejęty stan dekanatów z dawnych diecezji.

⁷⁴ Szczegółowo te zmiany zostały omówione w artykule — J. Związek ks., Rozwój sieci dekanalnej w diecezji częstochowskiej.

Po uprzednim przeprowadzeniu kilku zmian w przynależności poszczególnych parafii do dekanatów biskup Kubina w dniu 16 sierpnia 1929 r. utworzył nowy dekanat dąbrowski. Powstał on na skutek podziału dotychczasowego dekanatu będzińskiego. Odtąd Dąbrowa Górnicza stała się ośrodkiem nowego dekanatu. Powodem, który zdecydował o przeprowadzeniu podziału dotychczasowego dekanatu będzińskiego była duża liczba parafii w dekanacie (18) oraz kilka rektoratów „z ogólną liczbą 50 księży”. Na terenie dekanatu znajdowało się wiele szkół powszechnych i średnich. Było wreszcie niemało różnych spraw natury religijnej i kościelnej, które musiał dotychczas załatwiać jeden dziekan. Poprzez przeprowadzenie podziału dawnego dekanatu będzińskiego chciał biskup Kubina ułatwić sprawność administracji kościelnej w parafiach oraz przyspieszyć załatwianie spraw wpływających do urzędu dziekańskiego ⁷⁵.

W następnych latach biskup Kubina miał zamiar przeprowadzić kilku następnych zmian w sieci dekanalnej. Duże dekanaty chciał biskup podzielić na mniejsze. Świadczy o tym protokół z zebrania konsultorów diecezjalnych i dziekanów z dnia 16 lutego 1932 r. Wśród omawianych w tym dniu spraw diecezjalnych była także podniesiona sprawa nowego podziału parafii na dekanaty w powiecie wieluńskim ⁷⁶. Jednakże na tym terenie w najbliższych latach nie przeprowadzono reorganizacji sieci dekanalnej, pomimo że propozycja biskupa Kubiny była całkowicie uzasadniona, ponieważ w powiecie wieluńskim istniały dekanaty rozległe pod względem terytorialnym, a także liczba parafii w tych dekanatach była także duża. W następnym czyli 1933 r. wystąpił biskup Kubina z inicjatywą podziału rozległego dekanatu brzeźnickiego, którego parafie znajdowały się na terenie powiatu wieluńskiego i radomszczańskie, a przy tym sieć komunikacyjna była tutaj bardzo słabo rozwinięta ⁷⁷. Zgromadzeni jednak na zebraniu dekanalnym kapłani dekanatu brzeźnickiego z dziekanem brzeźnickim ks. Wacławem Kokowskim na czele w dniu 1 marca 1933 r. po zapoznaniu się z powyższym projektem opowiedzieli się za utrzymaniem dekanatu brzeźnickiego w istniejących granicach, a jedynie zaproponowali biskupowi Kubinie przeprowadzenie niewielkich korektur granicznych. Według projektu księży dekanatu brzeźnickiego „ze względów praktycznych” czyli z powodu dalekich odległości od urzędu dziekańskiego i innych parafii w dekanacie należało wyłączyć z dekanatu brzeźnickiego parafię Klesz-

⁷⁵ Podział dekanatu będzińskiego. „Wiad. Diec.” R. 4: 1929 s. 54.

⁷⁶ Sprawozdanie z zebrania konsultorów diecezjalnych i dziekanów w dniu 16 lutego 1932 r. AKDCz — Okólniki diecezjalne z l. 1926—1944 z dn. 16 II 1932 r.

⁷⁷ Na terenie dekanatu brzeźnickiego było 13 parafii, ale były to bardzo rozległe placówki duszpasterskie, a także liczba wiernych w nich była duża.

czów jako najdalej wysuniętą w kierunku północno-wschodnim i przyłączyć ją do dekanatu gorzkowickiego. Z analogicznych powodów proponowano wyłączyć parafię Łgotę Wielką i przyłączyć do dekanatu radomszczańskiego⁷⁸. Ale biskup Kubina nie wykorzystał tych propozycji i w najbliższych latach żadna z tych propozycji nie została zrealizowana.

W drugim dziesięcioleciu działalności biskupa Kubiny w diecezji liczba placówek duszpasterskich znacznie się powiększyła, co równocześnie spowodowało wzrost tychże placówek w poszczególnych dekanatach. W takiej sytuacji powstały dogodne warunki do przeprowadzenia podziału przynajmniej największych dekanatów. I taki zamiar miał biskup Kubina. Chcąc usprawnić w diecezji sieć dekanalną pragnął biskup doprowadzić do takiego stanu, ażeby liczba parafii w dekanatach nie przekraczała 6—8 placówek duszpasterskich. Z takim projektem wystąpił na zebraniu duchowieństwa dekanatów będzińskiego i dąbrowskiego odbytym w Sosnowcu w dniu 27 czerwca 1936 r.⁷⁹ Dopiero przy takiej liczbie parafii w dekanacie — według biskupa Kubiny, praca dziekana mogła być odpowiednio funkcjonalna. Po tej zapowiedzi w Sosnowcu jak również i wobec szeroko zakrojonej akcji tworzenia nowych placówek duszpasterskich należało się spodziewać, że biskup Kubina rychło zacznie wcielać w życie swoje plany⁸⁰. Jednakże były to tylko założenia teoretyczne, które w latach poprzedzających wybuch II wojny światowej zostały zrealizowane tylko w jednym wypadku. W dniu 14 stycznia 1939 r. został przeprowadzony podział dotychczasowego dekanatu częstochowskiego na dwa nowe dekanaty — częstochowski miejski i częstochowski podmiejski⁸¹.

Podczas II wojny światowej diecezja częstochowska została podzielona pomiędzy 3 okręgi administracji niemieckiej — Generalną Gubernię, Okręg Górny Śląska i Kraj Warty, a przekroczenie wyznaczonych przez okupanta granic dla ludności polskiej nawet w celach religijnych było bardzo niebezpieczne⁸². Ponieważ także granice były nieprzekraczalne dla biskupa Kubiny dlatego w Kraju Warty i w Okręgu Górnośląskim nie mógł osobiście wypełniać swoich obowiązków biskupich. Część swojej władzy przekazał w tych warunkach niektórym dziekanom, którzy jednak o wszystkim musieli informować biskupa i uzyskać

⁷⁸ Sprawozdanie z zebrania dekanalnego dekanatu brzeźnickiego w dn. 1 III 1933 r. AKDCz — dek. brzeźnicki z dn. 1 III 1933 r.

⁷⁹ Sprawozdanie z zebrania duchowieństwa dekanatów będzińskiego i dąbrowskiego w dniu 27 czerwca 1936 r. AKDCz — dek. będziński z dn. 27 VI 1936 r.

⁸⁰ T. Kubina bp, List pasterski o parafiach, s. 37—45.

⁸¹ Dekret w sprawie podziału dekanatu częstochowskiego. „Wiad. Diec.” R. 14: 1939 s. 3.

⁸² J. Związek ks., Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej, s. 322—328.

aprobate na proponowane rozwiązania spraw. W tych trudnych warunkach politycznych stan dekanatów nie został zmieniony przez władzę diecezjalną. Nadto praca dziekanów, podobnie jak wszelka działalność polskich kapłanów było podejrzana przez władze hitlerowskie jako działalność antyniemiecka. W rzeczywistości jednak obraz sieci dekanalnej w diecezji uległ zmianie w czasie wojny. Dotyczyło to części diecezji włączonej do Kraju Warty. W konsekwencji aresztowania wszystkich kapłanów katolickich na tym terenie w dniu 6 października 1941 r. i wywiezienia ich do obozu koncentracyjnego w Dachau faktycznie przestała istnieć sieć dekanalna na terenie byłego powiatu wieluńskiego (podobnie jak i sieć parafialna). Wobec braku kapłanów i zamknięcia kościołów, a potem także zrabowania uposażenia kościelnego przestały istnieć dekanaty — bolesławiecki, brzeźnicki, praszkowski, wieluński i wieruszowski. Część dekanatu brzeźnickiego — parafie Jedlno i Lgota Wielka oraz filia Prusicko, które znalazły się poza granicami Kraju Warty została włączona do dekanatu radomszczańskiego, natomiast los pozostałych parafii w powiecie wieluńskim podzieliły także dwie parafie z dekanatu gorzkowickiego — Kleszczów i Łękińsko. Ta kasta placówek administracji kościelnej nie została uznana przez władzę diecezjalną, ale w istniejącej sytuacji nie można było temu stanowi przeciwdziałać. Dopiero po zakończeniu działań wojennych, dzięki wysiłkom biskupa Kubiny i działającego w jego imieniu ks. Józefa Pruchnickiego, zostały przejęte przez diecezję zniszczone parafie i świątynie parafialne, a przybyli tu kapłani rozpoczęli pracę duszpasterską. Wraz z przywróceniem do życia placówek duszpasterskich została także wznowiona sieć dekanalna w granicach istniejących przed wybuchem II wojny światowej.

Na tym miejscu należy wspomnieć o zmianie stanu parafii w dekanacie żareckim położonym w południowej części diecezji wcielonej do Generalnej Guberni przy granicy z Okręgiem Górnego Śląska. Linia dzieląca Generalną Gubernię od Okręgu Górnego Śląska zostawiła w Okręgu Górnośląskim części parafii Przybyńów i Choroń. W tych częściach wymienionych parafii ustanowił biskup Kubina nowe placówki duszpasterskie — w części parafii Choroń erygował ekspozyturę w Poraju (1 X 1942 r.) i w części parafii Przybyńów utworzył filię w Żarkach Letnisku (27 XI 1940 r.). Ale równocześnie na pograniczu dekanatów żareckiego i zawierciańskiego w granicach Generalnej Guberni pozostała część parafii Włodowice, która w pozostałej części znalazła się w Okręgu Górnośląskim. W tych częściach parafii włodowickiej ustanowił biskup Kubina ekspozyturę w Kotowicach (9 X 1940 r.) i wikarię wieczystą w Górze Włodowskiej (1942 r.). Nadto do dekanatu żareckiego została przydzielona parafia Olsztyn z dekanatu częstochow-

skiego podmiejskiego w dniu 22 lutego 1940 r., a jej proboszcz ks. Józef Michałowski pełnił obowiązki dziekana w czasie wojny, ponieważ dziekan żarecki ks. Augustyn Kańtoch był więziony przez władze hitlerowskie. Częstochoowski miejski otrzymał wówczas nazwę dekanatu częstochoowskiego. Po zakończeniu wojny został przywrócony stan sprzed wybuchu wojny⁸³.

Po zakończeniu okupacji hitlerowskiej stan liczbowy dekanatów został powiększony z 17 do 22 dekanatów. Reorganizacja sieci dekanalnej została przeprowadzona na zebraniu konsultorów diecezjalnych i dziekanów w Częstochowie w dniu 30 stycznia 1946 r. Erygowano wówczas 5 nowych dekanatów: chełmski, krzepicki, siemkowicki, sosnowiecki i wieluński północny czyli wieluński II. Równocześnie zmieniono nazwę dekanatu sączowskiego na siewierski oraz nazwę dekanatu częstochoowskiego podmiejskiego na dekanat blachowieński (przy jednoczesnej zmianie przynależności kilku parafii z sąsiednich dekanatów), a dekanat częstochoowski miejski otrzymał wówczas nazwę dekanatu częstochoowskiego⁸⁴. Nowa reorganizacja dekanatów odpowiadała potrzebom diecezji w tym czasie, a jej realizacja była wynikiem dawniej powziętych planów przez biskupa Kubinę. Taki stan dekanatów utrzymał się do końca życia biskupa Teodora Kubiny.

Niżej zostaną podane trzy wykazy podające stan parafii w dekanatach — w 1925 r. (przejęty z diecezji kieleckiej i wrocławskiej) i w 1951 r. oraz trzeci wykaz podający liczbę wiernych w poszczególnych dekanatach w latach 1926, 1939, 1947 i 1951.

A. WYKAZ DEKANATÓW W 1925 R.

1. Dekanat BĘDZIŃSKI — Będzin, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gołonóg, Granica (Maczki), Gródziec, Łagisza, Łęka, Niwka, Pogoń, Porąbka, Sielec Nowy, Sielec Stary, Sosnowiec, Strzemieszyce, Wojkowice Komorne, Zagórze, Ząbkowice (18 parafii).
2. Dekanat BOLESŁAWIECKI — Bolesławiec, Chróscin, Czastary, Dzietrzkowice, Mieleşzyn, Mokrsko, Radostów, Skomlin, Wójcin, Żdzary (10 parafii).
3. Dekanat BRZEŹNICKI — Brzeźnica, Dworszowice, Działoszyn, Jedlno, Kielczygłów, Kleszczów, Lgota Wielka, Makowiska, Pajęczno, Rząśnia, Siemkowice, Sulmierzyce, Wiewiec (13 parafii).
4. Dekanat CZĘSTOCHOWSKI — w Częstochowie: parafie św. Barbary, św. Rocha, św. Rodziny, św. Zygmunta oraz Biała, Blachownia, Kalej, Kamienica Polska, Konopiska, Poczesna, Raków, Starcza (12 parafii).

⁸³ Pismo biskupa Teodora Kubiny do ks. Józefa Michałowskiego w Olsztynie. AKDCz — par. Olsztyn z dn. 22 II 1940 r.

⁸⁴ Administracja reorganizacji diecezji, s. 12—14.

5. Dekanat GIDELSKI — Borzykowa, Cieleńniki, Dąbrowa Zielona, Garnek, Gidle, Kłomnice, Maluszyn, Pławno, Przyrów, Soborzyce, Zawada, Żytno (12 parafii).
6. Dekanat GORZKOWICKI — Bęczkowice, Bogdanów, Gomunice, Gorzkowice, Kamieńsk, Lubień, Mierzyn, Ręczno, Rozprza, Wola Grzymalina (10 parafii).
7. Dekanat KŁOBUCKI — Bór Zapilski, Danków, Kłobuck, Krzepice, Miedzno, Ostrowy, Panki, Parzymiechy, Przystajń, Starokrzepice, Truskolasy, Wąsosz, Wielkowiecko, Zajączki, Złochowice (15 parafii).
8. Dekanat MSTOWSKI — Borowno, Cykarzew, Matów, Mykanów, Rędziny, Żuraw (6 parafii).
9. Dekanat PRASZKOWSKI — Dietrzniki, Jaworzno, Komorniki, Ożarów, Pątnów, Praszka, Przedmość, Rudniki, Wierzbie, Żytniów (10 parafii).
10. Dekanat RADOMSZCZAŃSKI — Bąkowa Góra, Chełmo, Dmenin, Dobryszycy, Kobile Wielkie, Kodrąb, Krępa, Kruszyna, Niedospie-lin, Radomsko, Radziechowice, Rzejowice, Wielgomłynny (13 parafii).
11. Dekanat SACZOWSKI — Bobrowniki, Sączów, Siemonia, Siewierz Targoszyce, Wojkowice Kościelne, Żychcice (7 parafii).
12. Dekanat WIELUŃSKI — Biała Ostrzeszowska, Chotów, Czarnożyły, Kadłub, Konopnica, Krzyworzeka, Łyskornia, Mierzyce, Osjaków, Raczyn, Ruda, Rudlice, Wieluń, Wierzchlas (14 parafii).
13. Dekanat WIERUSZOWSKI — Cieszęcin, Czajków, Kraszewice, Lu-tutów, Naramice, Ochędzyn, Ostrówek, Sokolniki, Walichnowy, Wę-glewice, Wieruszów (11 parafii).
14. Dekanat ZAWIERCIAŃSKI — Błędów, Chruszczobród, Ciągowice, Koziegłowy, Koziegłówki, Kromolów, Łazy, Mrzygłód, Myszków, Niegowonice, Pińczyce, Poręba Mrzygłodzka, Skarżycy, Włodowice, Zawiercie (15 parafii).
15. Dekanat ŻARECKI — Choroń, Janów, Niegowa, Olsztyn, Potok Zło-ty, Przybynow, Zarki, Żrembice (8 parafii).

B. WYKAZ DEKANATÓW W 1951 R.

1. Dekanat BĘDZIŃSKI — Będzin, Będzin—Koszelew, Bobrowniki, Czeladź, Grodziec, Łągisza, Piaski, Psary, Wojkowice Komorne, Żychcice (10 parafii).
2. Dekanat BLACHOWIĘŃSKI — Blachownia, Bór Zapilski, Dźbów, Gnaszyn, Kamienica Polska, Konopnica, Poczesna, Starcza, Wrzo-sowa (9 parafii).
3. Dekanat BOLESŁAWIECKI — Bolesławiec, Chróscin, Czastary, Dietrzkowice, Łubnice, Mieleszyn, Radostów, Skomlin, Wójcin, Żdzary (10 parafii).

4. Dekanat BRZEŃNICKI — Brzeźnica, Dworszowice, Jedlno, Kleszczów, Lgota Wielka, Łękińsko, Strzelce Wielkie, Sulmierzyce, Wie-wiec (9 parafii).
5. Dekanat CHEŁMSKI — Bąkowa Góra, Chełmo, Kobile Wielkie, Kodrąb, Niedośpielin, Przerąb, Rzejowice, Strzelce Małe, Wielgomłyny (9 parafii).
6. Dekanat CZĘSTOCHOWSKI — w Częstochowie parafie: św. Anto-niego, św. Barbary, św. Jakuba, św. Józefa, Opatrzności Bożej, św. Piotra i Pawła, św. Rocha, św. Rodziny, Najśw. Serca Jezusa, św. Zygmunta i św. Andrzeja Boboli w Kiedrzynie (11 parafii).
7. Dekanat DĄBROWSKI — w Dąbrowie Górniczej parafie: Matki Boskiej Anielskiej, Chrystusa Króla i św. Józefa, oraz Błędów, Gó-lonóg, Łęka, Maczki, Strzemieszyce, Zagórze, Ząbkowice (10 parafii).
8. Dekanat GIDELSKI — Borzykowa, Cielętniki, Dąbrowa Zielona, Garnek, Gidle, Łysiny, Maluszyn, Pławno, Przyrów, Soborzyce, Za-wada, Żytno (12 parafii).
9. Dekanat GORZKOWICKI — Bęczkowice, Bogdanów, Gomunice, Gorzkowice, Kamięnsk, Lubień, Mierzyn, Niechcice, Parzniewice, Ręczno, Rozprza, Wola Krzysztoporska (12 parafii).
10. Dekanat KŁOBUCKI — Biała Górna, Kalej, Kamyk, Kłobuck, Miedzno, Ostrowy, Truskolasy, Wilkowiecko, Wręczyca, Złochowice (10 parafii).
11. Dekanat KRZEPICKI — Danków, Krzepice, Ługi, Opatów, Panki, Parzymiechy, Przystajń, Starokrzepice, Zajączki (9 parafii).
12. Dekanat MSTOWSKI — Borowno, Cykarzew, Kłomnice, Kruszyna, Lubojna, Mstów, Mykanów, Olsztyn, Rędziny, Żuraw (10 parafii).
13. Dekanat PRASZKOWSKI — Jaworzno, Komorniki, Mokrsko, Oza-rów, Praszka, Przedmość, Rudniki, Wierzbie, Żytniów (9 parafii).
14. Dekanat RADOMSZCZAŃSKI — Dmenin, Dobryszycy, Kietlin, Krępa, w Radomsku parafie: św. Lamberta, św. Marii Magdaleny, Najśw. Serca Jezusa, oraz Radzechowice, Stobiecko Miejskie, Strzałków (10 parafii).
15. Dekanat SIEMKOWICKI — Działoszyn, Kielczygłów, Makowiska, Pajęczno, Rząśnia, Siemkowice, Wąsosz (7 parafii).
16. Dekanat SIEWIERSKI — Koziegłowy, Koziegłówki, Pińczyce, Są-czów, Siemonia, Siewierz, Targoszyce, Wojkowice Kościelna (8 pa-rafii).
17. Dekanat SOSNOWIECKI — Klimontów, Niwka, Ostrowy Górnicze, Porąbka, w Sosnowcu parafie: św. Andrzeja, św. Barbary, Niepok. Poczęcia NMP, MB Szkaplerznej, Wniebowzięcia NMP, św. Toma-sza (10 parafii).

18. Dekanat WIELUŃSKI I — Biała Ostrzészowska, Chotów, Dzie-
trzniki, Kadłub, Krzyworzeka, Łyskornia, Pątnów, Ruda, Wieluń
(9 parafii).
19. Dekanat WIELUŃSKI II — Czarnożyły, Konopnica, Mierzyce, Osja-
ków, Raczyn, Radoszewice, Rudlice, Szyndzielów, Wierzchnas (9 pa-
rafii).
20. Dekanat WIERUSZOWSKI — Cieszęcin, Czajków, Galewice, Kra-
szewice, Lututów, Naramice, Ochędzyn, Ostrówek, Sokolniki, Walich-
nowy, Węglewice, Wieruszów (12 parafii).
21. Dekanat ZAWIERCIAŃSKI — Chruszczobród, Ciągowice, Kromo-
łów, Łazy, Mrzyglód, Myszków, Niegowonice, Poręba Mrzyglódzka,
Skarzyce, Włodowice, Zawiercie (11 parafii).
- Dekant ŻARECKI — Choroń, Janów, Niegowa, Poraj, Potok Złoty,
Przybynow, Zrębice, Żarki, Żarki—Letnisko (9 parafii).

C. WYKAZ WIERNYCH W POSZCZEGÓLNYCH DEKANATACH

Lp.	Nazwa dekanatu	1926 r.	1939 r.	1947 r.	1951 r.
1	Będziński	188 395	177 684	72 220	65 876
2	Błachowieński (często- chowski podmiejski)		53 761	37 321	36 354
3	Bolesławiecki	25 058	29 259	19 068	17 455
4	Brzeźnicki	59 997	70 863	31 222	30 792
5	Chełmski			28 329	26 870
6	Częstochowski (częst. miejski)	109 404	121 244	99 943	91 050
7	Dąbrowski		88 928	72 206	70 006
8	Gidelski	42 034	45 521	37 987	38 550
9	Gorzkowicki	51 217	57 512	49 995	46 752
10	Kłobucki	67 387	78 241	34 981	32 271
11	Krzepicki			36 336	34 218
12	Mstowski	32 765	40 324	45 040	44 188
13	Praszkowski	29 467	32 002	25 495	24 453
14	Radomszczański	61 831	78 511	42 450	42 450
15	Siemkowicki			30 901	39 723
16	Siewierski (sączowski)	32 380	36 047	44 271	43 863
17	Sosnowiecki			98 074	99 834
18	Wieluński (Wieluński I)	60 016	81 600	34 577	31 006
19	Wieluński II			36 486	36 039
20	Wieruszowski	39 255	49 038	36 625	36 055
21	Zawierciański	74 023	64 363	61 425	62 535
22	Żarecki	25 759	40 240	26 133	24 133
	Razem	871 643	1145 138	1001 085	974 357

Diecezja częstochowska w chwili śmierci biskupa Teodora Kubiny liczyła 22 dekanaty, w których było 191 parafii i 24 ekspozytury (w wyżej podanym wykazie B ekspozytury zostały potraktowane na równi z pełnoprawnymi parafiami).

8. KOMISARIATY

Nadrzędną jednostką administracyjną względem dekanatów w diecezji częstochowskiej w okresie działalności biskupa Kubiny były komisariaty. W tym wypadku wzorował się pierwszy biskup częstochowski na podziale administracyjnym w diecezji śląskiej. Komisariaty składały się z kilku dekanatów, a na ich czele stał komisarz biskupi. Komisarze biskupi mieli za zadanie przeprowadzanie wizytacji parafii dziekańskich w powierzonych im komisariatach, a także wykonywać specjalnie im zlecone przez władzę diecezjalną zadania⁸⁵.

Rola komisariatów i komisarzy biskupich wzrosła w czasie II wojny światowej. Jednocześnie ze względu na nowy porządek polityczny zostały zmienione granice komisariatów. W częściach diecezji wchodzących w skład Okręgu Górnego Śląska i Kraju Warty biskup Kubina nie mógł wykonywać swoich obowiązków biskupich (w Okręgu Górnośląskim od połowy 1941 r.). Ale równocześnie biskup częstochowski nie zgodził się na mianowanie wikariusza generalnego dla części diecezji włączonej do Okręgu Górnego Śląska, czego domagały się władze okupacyjne⁸⁶. Mianował natomiast na te części diecezji swoich delegatów, a w części należącej do Generalnej Guberni osobiście wykonywał wszystkie obowiązki biskupie. Sytuacja w Kraju Warty i w Okręgu Górnośląskim nie była jednakowa i w zależności od istniejących warunków biskup Kubina sprawował władzę przez swoich przedstawicieli.

Południowa część diecezji aż po Włodowice, Poraj, Gnaszyn, Wąsosz i Zajączki wchodziła w skład Okręgu Górnego Śląska. Na tym terenie były dwa powiaty według administracji niemieckiej — będziński i blachowieniński. Już w dniu 12 lipca 1940 r. biskup Kubina wyznaczył ks. Stanisława Grzywaka, proboszcza w Zagórzcu i dziekana będzińskiego, na swego delegata do zastępowania biskupa wobec władz okupacyjnych w powiecie będzińskim w sprawach kościelnych, dotyczących parafii wchodzących w skład tegoż powiatu. W tymże piśmie zaznaczył jednak

⁸⁵ Komisariaty w diecezji częstochowskiej organizował bp Kubina na wzór analogicznych jednostek administracyjnych istniejących w diecezji śląskiej, w której jako duszpasterz pracował przed otrzymaniem sakry biskupiej. — S. Librowski ks., Podział obecnej diecezji Chełmińskiej na komisariaty czyli delegatury biskupie „ABMK” T. 29: 1974 s. 293.

⁸⁶ E. Wichura — Zajdel, Z dziejów duchowieństwa śląskiego w czasie wojny 1939—1945, Warszawa 1968 s. 10; J. Sziling, Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego 1939—1945, Poznań 1970 s. 85—86.

biskup Kubina, że ks. Grzywak powinien się ustawicznie porozumiewać z biskupem oraz z innymi dziekanami na terenie powiatu będzińskiego⁸⁷. Ks. Grzywak rzeczywiście taką władzę sprawował, ale zawsze informował biskupa o podjętych decyzjach i przedstawiał je biskupowi do aprobaty. Przez krótki okres w czasie choroby ks. Grzywaka obowiązki te sprawował ks. Józef Sobczyński⁸⁸. Analogiczne obowiązki w powiecie blachowińskim sprawował ks. dr Władysław Pajak, którego jednakże nominacji na to stanowisko nie udało się odnaleźć. Najprawdopodobniej swoje obowiązki wykonywał w większej tajemnicy przed Niemcami, ale zarówno liczna korespondencja biskupa Kubiny do ks. Pajaka w sprawach różnych parafii jak i pisma ks. Pajaka do sąsiednich parafii wskazują, że taką władzę posiadał⁸⁹.

Całkowicie nienormalne warunki dla pracy duszpasterskiej zostały ustanowione przez władze okupacyjne na terenie części diecezji częstochowskiej wcielonej do Kraju Warty⁹⁰. Osobista ingerencja w sprawy religijne biskupa Teodora Kubiny była na tym terenie niemożliwa. Stąd też od początku wojny biskup sprawował tutaj władzę przez swoich delegatów z tytułem komisarzy biskupich. W dniu 1 czerwca 1940 r. na to stanowisko mianował ks. Wincentego Przygodzkiego, dziekana wieluńskiego⁹¹, a po jego przymusowym wyjeździe z Wielunia biskup Kubina mianował na to stanowisko w dniu 17 lipca 1941 r. ks. Franciszka Wtorkiewicza, proboszcza w Rudlicach⁹².

Zadaniem wyżej wymienionych komisarzy biskupich według dekretów nominacyjnych było czuwanie nad całością spraw kościelnych na terenie ówczesnego powiatu wieluńskiego oraz reprezentowanie biskupa i miejscowego duchowieństwa wobec władz niemieckich. Dla należytego wypełnienia tych zadań biskup Kubina udzielił im następujących uprawnień:

⁸⁷ Pismo bpa T. Kubiny do ks. Stanisława Grzywaka, dziekana będzińskiego. Archiwum Diec. w Częstochowie (skrót: CzAD) sygn. III s. 75—77. W piśmie z dn. 12 VII 1940 r. bp Kubina pisał „upoważniamy Wiel. Ks. Dziekana do zastępowania Nas wobec władz powiatu Będzińskiego w sprawach kościelnych”, ale kiedy ks. Grzywak zachorował i tę funkcję przejął czasowo ks. Józef Sobczyński Biskup wyjaśniał „nie zwolniłem Go (ks. Grzywaka — przypis J. Z.) z urzędu dziekana będzińskiego oraz mego delegata dla tamtejszych spraw kościelnych”. Por. J. Waliński ks., Więz biskupa Teodora Kubiny z częścią diecezji w „Gau Oberschlesien” w świetle jego listów. „Czest. Wiad. Diec.” R. 50: 1976 s. 89.

⁸⁸ J. Związek ks., Ks. Sobczyński Józef (1889—1971). „Czest. Wiad. Diec.” R. 45: 1971 s. 281.

⁸⁹ W jesieni 1942 r. władze okupacyjne podjęły akcję dokładnej obserwacji działalności księży, spośród których następnie kilku wywieziono do Oświęcimia. — Sprawozdanie ks. Władysława Pajaka o stanie dekanatu częstochowskiego podmiejskiego. AKDCz — dek. blchowiński z dn. 3 XII 1942 r.

⁹⁰ J. Kubica ks., dz. cyt. s. 162—172; J. Sziling, dz. cyt.; J. Związek ks., Straty diecezji częstochowskiej w okresie okupacji hitlerowskiej.

⁹¹ Pismo bpa T. Kubiny do ks. Wincentego Przygodzkiego w Wieluniu. AKDCz — akta personalne ks. W. Przygodzkiego z dn. 1 VI 1940 r.

⁹² Pismo bpa T. Kubiny do ks. F. Wtorkiewicza. AKDCz — akta personalne ks. F. Wtorkiewicza z dn. 17 VII 1941 r.

1. zwoływania na konferencje dziekanów i duchowieństwa, a także wydawania poleceń; w razie zaś wyraźnych zaniedbań — monitowania.
2. mianowania i przenoszenia wikariuszy oraz obsadzania wakujących placówek duszpasterskich administratorami (kan. 472—476, 477).
3. zawieszania kapłanów w urzędowaniu w razie rażących przestępstw (kan. 2220, 2278).
4. wizytowania poszczególnych parafii na poręczonym terenie nomone Ordynarii (kan. 343).

Wszystkie te czynności mieli wykonywać wspomniani komisarze w porozumieniu z biskupem, a w razie naglącej potrzeby nawet bez takiego porozumienia. Sprawy dyspens małżeńskich ze względu na normalnie działające usługi pocztowe, a z drugiej strony na trudności z urządzeniem biura wikariatu generalnego we Wieluniu, pozostawały nadal w kompetencji władzy diecezjalnej w Częstochowie⁹³.

W nominacji ks. Wtorkiewicza na stanowisko komisarza biskupiego nie było już mowy o wizytowaniu parafii tego terenu nomine Ordynarii, ponieważ wszelkie wyjazdy kapłanów z terenu parafii napotykały w 1941 r. na wiele przeszkód i niebezpieczeństw. O nominacjach na stanowisko delegatów biskupich wyżej wymienionych kapłanów zostali powiadomieni na piśmie dziekani dekanatów — bolesławieckiego; brzezińskiego, praszковского, wieluńskiego i wieruszowskiego⁹⁴.

Dla ks. Wtorkiewicza udzielił biskup Kubina także facultates uzyskane ze Stolicy Apostolskiej, a więc możliwość udzielania kapłanom pozwolenia na trynację, na odprawianie Mszy św. w domach prywatnych, dyspensowanie kapłanów od odprawiania Mszy św. pro parochianis, udzielania prawa pobierania stypendium za Msze św. binacyjne, zezwolenia na odprawianie nabożeństw wielkotygodniowych w domach prywatnych, rozszerzenie czasu spowiedzi wielkanocnej od Siedemdziesiątnicy aż do uroczystości św. Piotra i Pawła i możliwość zwalniania wiernych przez kapłanów z obowiązku postu i wstrzemięźliwości⁹⁵. Niedługo wszakże ks. Wtorkiewicz mógł wykonywać powierzone sobie obowiązki, gdyż od dnia 6 października 1941 r. nie było już kapłanów katolickich na powierzonym mu terenie (z wyjątkiem parafii Ruda), a sam pomimo że pozostał na terenie powiatu wieluńskiego miał całkowicie ograniczone możliwości kontaktowania się z wiernymi, co utrudniały nadto podeszły wiek i choroba⁹⁶.

Pierwszy podział diecezji na komisariaty został przeprowadzony przez

⁹³ Obie nominacje na delegatów biskupich podają tę samą treść.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ W w/w piśmie do ks. F. Wtorkiewicza biskup załączył także facultates uzyskane z Kurii Rzymskiej na czas wojny.

⁹⁶ Podeszły wiek i zły stan zdrowia były powodem zwolnienia go z obozu przejściowego w Konstantynowie k. Łodzi.

biskupa Kubinę w dniu 25 sierpnia 1930 r. Powstały wówczas w diecezji dwa komisariaty. Komisariat pierwszy obejmował południową część diecezji, a w niej dekanaty — będziński, częstochowski, dąbrowski, kłobucki, mstowski, sączowski, zawierciański i żarecki. Natomiast komisariat drugi obejmował pozostałe części diecezji, a więc jej północne tereny, a w nich dekanaty — bolesławiecki, brzeźnicki, gidelski, gorzkowicki, praszkowski, radomszczański, wieluński i wieruszewski⁹⁷.

Kiedy liczba placówek duszpasterskich w diecezji znacznie się powiększyła w drugim dziesięcioleciu działalności biskupa Kubiny oraz kiedy utworzono 6 nowych dekanatów biskup Kubina podczas administracyjnej reorganizacji diecezji przeprowadzonej w dniu 30 stycznia 1946 r. podzielił diecezję na 3 komisariaty:

1. BĘDZIŃSKI — obejmował dekanaty: będziński, dąbrowski, siewierski, sosnowiecki, zawierciański i żarecki.
2. CZĘSTOCHOWSKI — obejmował dekanaty: blachowieński, brzeźnicki, chełmski, częstochowski, gidelski, gorzkowicki, mstowski i radomszczański.
3. WIELUŃSKI — obejmował dekanaty: bolesławiecki, kłobucki, krzepicki, praszkowski, siemkowicki, wieluński I, wieluński II i wieruszowski.

Wyżej przedstawiony podział diecezji częstochowskiej na 215 placówek duszpasterskich, w tym 191 parafii i 24 ekspozytury, 22 dekanaty i 3 komisariaty istniał w chwili śmierci pierwszego biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny. Należy stwierdzić, że biskup Kubina zdziałał bardzo wiele w zakresie administracyjno-terytorialnej działalności w diecezji. W tych wypadkach, w których nie potrzeba było nowych kapłanów w miarę potrzeb biskup Kubina przeprowadzał odpowiednią modernizację administracji diecezjalnej (dekanaty i komisariaty), natomiast w tych wypadkach, kiedy tworzenie nowych placówek duszpasterskich wymagało nowych kapłanów (parafie i ekspozytury) biskup Kubina musiał liczyć się z aktualną liczbą kapłanów w diecezji, która ciągle była niewystarczająca.

LE DÉVELOPPEMENT TERRITORIAL DU DIOCÈSE DE CZĘSTOCHOWA 1925—1951

Résumé

Pour mieux organiser le travail pastoral, Mons. Théodore Kubina décida la réorganisation du réseau paroissial et décaal. Il voulait que le diocèse atteigne

⁹⁷ Wizytacje parafii. „Wiad. Diec.” R. 5: 1930 s. 64.

⁹⁸ Administracyjna reorganizacja diecezji, s. 12—14.

un état dans lequel les paroisses urbaines ne comptent pas plus de 10000 fidèles et les paroisses rurales 5000 fidèles. Selon ce principe le diocèse de Częstochowa devrait compter 400 paroisses. Les décanats aussi devraient être plus petits et compter 6—8 paroisses.

La réalité était tout autre. Il y avait des paroisses comptant plus de 20000, et même 30000 fidèles. Les paroisses rurales étaient très étendues et les villages éloignés de l'église plus de 7—8 km. Le nombre des habitants du diocèse croissait rapidement avec la création de nouveaux quartiers dans les centres industriels. Un manque sensible de prêtres constituait un grand obstacle dans la réalisation des plans d'organisation de nouvelles paroisses. Il y avait aussi une difficulté psychologique: les fidèles et les prêtres étaient habitués aux anciens centres de pastorale et se décidaient à contre-cœur à la division des anciennes paroisses. Enfin la crise économique ne permettait pas aux fidèles d'apporter des offrandes plus généreuses pour l'organisation de nouvelles paroisses.

Le diocèse avait été créé avec 174 paroisses prises dans les diocèses de Włocławek et Kielce. Durant les premières dix années de son activité Mons. Kubina ne créa que deux paroisses (Radoszewice et Ługi). Ce fut dans les années 1935—1939 qu'il intensifia son activité dans ce domaine. Il organisait de nouveaux centres de pastorale comme paroisses et expositures.

Dans cette époque il émit deux lettres pastorales consacrées à ce sujet: la Lettre pastorale sur les paroisses et la vie paroissiale et la Lettre pastorale sur le besoin de bons prêtres. Durant l'occupation des Nazis il organisa aussi plusieurs nouveaux centres de pastorale, mais les Allemands supprimèrent 61 paroisses dans les arrondissements de Wieluń et Radomsko. Toutes les paroisses furent ressuscitées après la guerre. Dans les dernières années de sa vie Mons. Kubina ne put ériger beaucoup de paroisses à cause du manque de prêtres (62 périrent dans les camps de concentration et beaucoup moururent). Ensemble durant 25 ans Mons. Kubina érigea 30 expositures, 7 filiales et vicariats perpétuels et 17 paroisses.

Le diocèse de Częstochowa fut créé avec 15 décanats détachés des diocèses de Włocławek et Kielce. Avant la II guerre mondiale Mons. Kubina créa deux nouveaux décanats, mais pendant la guerre les Allemands en supprimèrent 5: ceux de Bolesławiec, Brzeźnica, Praszka, Wieluń et Wieruszów. La guerre finie, Mons. Kubina les ressuscita, et le 30 Janvier 1946 il en créa encore 5: Chełmo, Krzepice, Siemkowie, Sosnowiec et Wieluń II.

Mons. Kubina divisa encore le diocèse en deux commissariats. Pendant la II guerre mondiale les Nazis partagèrent le diocèse entre trois régions d'administration civile — Gau Oberschlesien, Warthegau et General Gouvernement. Mons. Kubina ne pouvait pas exercer son activité d'évêque dans le Warthegau et Gau Oberschlesien et il désigna pour ces terrains des délégués. C'étaient: pour le Warthegau les Abbés Wincenty Przygodzki et Franciszek Wtorkiewicz, et pour le Gau Oberschlesien les Abbés Stanisław Grzywak et Władysław Pająk. Le 30 Janvier 1946 Mons. Kubina divisa le diocèse en trois commissariats: de Będzian, Częstochowa et Wieluń.

Au moment de la mort du premier évêque de Częstochowa, Mons. Théodore Kubina, le diocèse comptait 191 paroisses et 24 expositures divisées en 22 décanats et 3 commissariats.